

Lunds universitet
Sociologiska institutionen

Jämställdhet som ”svensk” självklarhet

**– En diskursanalys av hur det talas om jämställdhet i kommunal
introduktion av nyanlända flyktingar och invandrare**

Författare: Josefin Persson
Uppsats SOC 464, 61-80 p
Vårterminen 2006
Handledare: Göran Dahl

ABSTRACT

Författare: Josefin Persson

Titel: Jämställdhet som ”svensk” självklarhet – En diskursanalys av hur det talas om jämställdhet i kommunal introduktion av nyanlända flyktingar och invandrare

Uppsats SOC 464, 61-80 p, Vårterminen 2006

Handledare: Göran Dahl

Sociologiska institutionen, Lunds universitet

Denna uppsats undersöker hur det talas om jämställdhet inom kommunal introduktion av nyanlända flyktingar och invandrare. Utifrån intervjuer med utbildningsansvariga och utbildningsanordnare av introduktionsutbildningar i skånska kommuner görs med ett diskursanalytiskt tillvägagångssätt en analys som fokuserar på vilka uppfattningar och synsätt som ligger till grund för intervjupersonernas berättelser om jämställdhet. Språkets betydelse betonas utifrån ett poststrukturalistiskt perspektiv eftersom det skapar ett bestämt sätt att se världen och vad som uppfattas som verkligheten. Ett grundläggande antagande är att sättet att tala kring ett fenomen uttrycker maktförhållanden. Utgångspunkten för denna uppsats är dock att en analys av de maktförhållanden som speglas i talet om jämställdhet inte kan reduceras till en fråga om kön. Maktens konstituering måste problematiseras ytterligare. Detta sker utifrån ett postkolonialt influerat och intersektionellt perspektiv som fokuserar på hur olika maktrelationer ömsesidigt påverkar varandra. Utifrån intervjuaterialet framgår att begreppet jämställdhet verkar ha haft stor genomslagskraft och att intervjupersonerna med lätthet talar om jämställdhet. Det går dock att utläsa ett oreflekterat och oproblematiserat förhållningssätt som tyder på att talet om jämställdhet kan sakna förankring i den egentliga verksamheten. Det framgår också tydligt att talet om jämställdhet uttrycker ojämlika maktrelationer avseende kön, klass, etnicitet och sexualitet. Talet om jämställdhet kännetecknas av ett heteronormativt förhållningssätt där kärnfamiljens heteronorm fungerar som ständig utgångspunkt och där jämställdhet i både familje- och arbetslivet förväntas förverkligas inom den heterosexuella parrelationen. I materialet ges även exempel på ojämställda praktiker med skilda förväntningar på och förhållningssätt till kvinnor och män. Intervjupersonernas utsagor visar hur en tydlig uppdelning mellan ”vi” och ”de”, mellan ”svenskar” och ”de andra”, skapas och upprätthålls inom ramen för jämställdhetsdiskursen. Klass är en aspekt som inte utvecklas i någon större utsträckning men utifrån de uppfattningar som framställs i materialet tycks utbildning stå i en otvetydigt positiv relation till jämställdhet. Uppsatsen ger insikt om att en analys av jämställdhet som bara intresserar sig för kön inte är tillräcklig. Jämställdhetsdiskursen är inte bara en arena för frågor som rör maktrelationer mellan kvinnor och män, utan den har också betydelse för hur olika kvinnor och män på skilda sätt positioneras i asymmetriska maktrelationer avseende klass, etnicitet och sexualitet vilket resulterar i olika levnadsvillkor för människor av samma kön.

Nyckelord: Jämställdhet, introduktion, flyktingar, invandrare, poststrukturalism, postkolonialism, intersektionalitet, diskursanalys

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1	INLEDNING.....	1
2	SYFTE OCH PROBLEMFÖRMULERING	1
3	BAKGRUND	2
	3.1 Jämställdhetsbegreppet	2
	3.2 Jämställdhet som etnisk markör	3
	3.3 Jämställdhet som heteronormativ ordning	4
4	TEORETISKA OCH METODOLOGISKA UTGÅNGSPUNKTER	5
	4.1 Poststrukturalism.....	5
	4.2 Postkolonial teori	7
	4.3 Intersektionalitet.....	9
	4.4 Diskursanalys	11
5	MATERIAL OCH DATAINSAMLING	12
6	AVGRÄNSNINGAR.....	14
7	RESULTATREDOVISNING	15
	7.1 Jämställdhet i introduktionen	15
	7.2 Att utgå från individen	18
	7.3 De andra	19
	7.4 Att stärka kvinnorna.....	20
	7.5 Slöjan som symbol	22
	7.6 Familjen	23
	7.7 Arbetet.....	24
	7.8 Ojämställd praktik.....	26
	7.9 Jämställdhet i Sverige	28
	7.10 Att tala om jämställdhet	29
8	ANALYS OCH SLUTSATSER	30
	LITTERATURFÖRTECKNING.....	34
	BILAGA 1: Intervjuer	
	BILAGA 2: Intervjuguide	
	BILAGA 3: Utdrag ur intervju	

1 INLEDNING

Det talas ofta om jämställdhet i Sverige. I detta tal framställs Sverige och svenskarna många gånger som världsledande när det gäller jämställdhet, något som också ofta framhävs såväl inom som utanför nationens gränser. Jämställdhet brukar sammanfattas med att kvinnor och män ska ha samma möjligheter, rättigheter och skyldigheter inom alla väsentliga områden.¹ Diskussioner kring jämställdhet förs i många olika sammanhang – i media, i arbetslivet, i skolan och i hemmen. Denna uppsats fördjupar sig i hur detta tal ser ut inom ett visst område, nämligen kommunal introduktion av nyanlända flyktingar och invandrare.

2 SYFTE OCH PROBLEMFÖRMULERING

I denna uppsats undersöks hur talet om jämställdhet ser ut i anknytning till kommunal introduktion av nyanlända flyktingar och invandrare med utgångspunkt i samtal med utbildningsansvariga och utbildningsanordnare av introduktionsutbildningar i skånska kommuner. Det gäller en jämställdhetsretorik bland människor som inte arbetar med jämställdhet som sakkunniga eller experter, utan som snarare möter jämställdhet som ett av många sakområden i sitt dagliga arbete.

Länsstyrelsen i Skåne län har under år 2005 arbetat för att implementera jämställdhetspolitiken bland länsinvånare med utländsk bakgrund. Som ett led i detta har länsstyrelsen samlat in information om vilka kommuner som anordnar introduktionsutbildning för nyanlända samt i de fall det förekommer kontaktuppgifter till utbildningsansvariga och utbildningsanordnare i kommunen. Denna uppsats syftar till att studera hur dessa personer talar om jämställdhet i introduktionen. Med utgångspunkt i ett empiriskt material insamlat genom intervjuer kommer jämställdhetens innebörd att analyseras.

Analysen kommer att ske med ett diskursanalytiskt tillvägagångssätt som fokuserar på vilka uppfattningar och synsätt som ligger till grund för dessa berättelser om jämställdhet. Bakom denna ambition ligger ett grundläggande antagande om att sättet att tala kring ett fenomen uttrycker maktförhållanden. Utgångspunkten för denna uppsats är dock att en analys av de maktförhållanden som speglas i talet om jämställdhet inte kan reduceras till en fråga om kön. Maktens konstituering måste problematiseras ytterligare. Detta sker utifrån ett postkolonialt influerat och intersektionellt perspektiv som fokuserar på hur olika maktrelationer som kön, klass, etnicitet och sexualitet ömsesidigt påverkar varandra.

¹ Se exempelvis Regeringens skrivelse 2002/03:140, s. 5.

3 BAKGRUND

Innan denna uppsats huvudsakliga syfte, att studera hur det talas om jämställdhet i kommunal introduktion av nyanlända flyktingar och invandrare, behandlas följder i detta kapitel en kort introduktion och bakgrund till begreppet jämställdhet och dess innebörd samt viss kritik som har riktats mot det.

3.1 Jämställdhetsbegreppet

I slutet av 1960-talet uppkom begreppet *jämställdhet* för att beteckna hur relationerna mellan kvinnor och män borde vara i samhället. Det nya ordet kom sakta att sprida sig ut i många olika sammanhang parallellt med ordet *jämlikhet*. Carina Florin & Bengt Nilsson (2000) menar att begreppets genomslagskraft tyder på att det var ett välfunnet och bekvämt ord som många kunde samlas kring. Dess innehåll var måttligt visionärt och det lät lite lagom ofarligt och markerade en riktning utan att ge några klara utfästelser eller löften. Begreppet var klassöverbryggande och uttryckte inte någon maktrelation. Det var dessutom okroppsligt och utan sexuella undertoner. Det var dock normativt och uppfostrande och ställde nya krav på båda könen – begreppet omfattade och berörde både kvinnor och män.²

Begreppen jämlikhet och jämställdhet användes först synonymt men när könsfrågorna institutionaliserades och lyftes upp till politiska frågor blev jämställdhet ett eget politiskt fält. I mitten av 1970-talet introducerades begreppet som den politiskt rekommenderade termen för frågor som gällde förhållandet mellan könen. Vid denna tid genomförde också staten en rad genomgripande reformer och relationerna mellan könen reglerades genom en mängd nya lagar för att skapa bättre balans mellan kvinnors och mäns rättigheter, skyldigheter och möjligheter.³

Det nya för tiden var att kvinnors underordning ansågs ha sin grund i kulturella konstruktioner snarare än biologiska funktioner och sexualitet. Det talades om *könsroller* och målet med jämställdhet var att utplåna de socialt skapade skillnaderna mellan kvinnor och män. Den politiska ledstjärnan till sådan förändring var lönearbete för kvinnan. En kvinna skulle ha rätt att satsa på arbete och karriär och avstå från att vara vårdande, likaså skulle en man ha samma rätt och förutsättningar att vara god förälder som en kvinna. Idealet var att båda könen skulle kunna förena arbete och familj. I praktiken uppfattades dock jämställdheten som ett kvinnoprojekt. Trots att det talades en hel del om mannens nya roll vidtogs nästan inga konkreta åtgärder för att uppnå detta. Det fanns en tydlig diskrepans mellan retorik och praktik.⁴

Sedan 1970-talet har dock jämställdhet *som princip* blivit en allmänt accepterad norm i det svenska samhället och har varit en självklar del i samtliga regeringsförklaringar sedan dess. Florin & Nilsson påpekar dock att själva faktumet att ideologin omfattas av en stor majoritet i stället kan dölja den faktiska bristen på jämställdhet i praktiken. Det finns idag en uppenbar ojämställdhet mellan könen när det gäller arbetsdelningen, utbildningssystemet, maktförhållanden i näringslivet, den globala marknaden och det obe-

² Florin & Nilsson (2000), s. 9-10.

³ Ibid., s. 10, 74.

⁴ Ibid., s. 36, 80.

talda arbetet. Det finns ännu många brister och tillkortakommanden trots att kvinnor idag erövat en oberoende juridisk och politisk relation till staten och formella hinder för ett likvärdigt medborgarskap mellan könen har avlägsnats.⁵ Även om Sverige har nått långt i jämförelse med många andra länder så är svenskarna idag varken jämställda hemma eller på jobbet: Den svenska arbetsmarknaden är fortfarande könssegregerad. Löneskillnaderna mellan kvinnor och män ökar. Många kvinnor drabbas av sexuella kränkningar och våld av män. Män tar endast ut en mindre del föräldraledighet och då företrädesvis i samband med semester, älgjakt eller fotbolls-VM.

Paulina de los Reyes (2002) hävdar till och med att jämställdhetsidén som ursprungligen formulerades som en radikal feministisk strategi och ett emancipatoriskt projekt idag tycks ha "blivit ett maktinstrument som anonymiserar, nedvärderar och marginaliserar många kvinnor".⁶ Olika uttryck för detta är jämställdhetens roll som etnisk markör och jämställdhet som heteronormativ ordning vilket kommer att diskuteras i följande två avsnitt.

3.2 Jämställdhet som etnisk markör

Även om jämställdhetens begränsningar har debatterats flitigt under senare år menar de los Reyes (2001) att anslutningen kring jämställdhetsidén är så gott som total. "Jämställdhet mellan kvinnor och män har etablerats som en vedertagen samhällsvärdering som av många betraktas som en grundläggande del i den svenska självbilden i förhållande till omvärlden".⁷ de los Reyes (2002) menar dock att jämställdheten inte bara positionerar svenskheten i relation till omvärlden utan att den också har betydelse för förhållandet till den invandrade befolkningen och deras barn i Sverige. Hon påpekar att det redan under 1970-talet höjdes röster för att invandrade kvinnor skulle lära sig den svenska jämställdheten och invandrade kvinnors och mäns förhållningssätt till jämställdheten har sedan dess varit ett återkommande tema som förts på tal i diskussioner om skillnader mellan den svenskfödda och utlandsfödda befolkningen.⁸ de los Reyes konstaterar att jämställdheten har fungerat som etnisk markör som "har kommit att definieras som ett svenskt projekt och en svensk angelägenhet som invandrare, i bästa fall, kan lära sig och anpassa sig till".⁹

Bland myndigheter, i media och inom forskningen görs könsförtrycket till ett kulturellt problem som diskuteras endast i relation till den egna gruppen men aldrig i relation till majoritetssamhället. Diskursens utformning öppnar för ett "berättigat" och "politiskt korrekt" ventilerande av fördomar mot invandrare – de förtrycker sina kvinnor, samtidigt som den bidrar till att förstärka en positiv svensk identitet – de är inte jämställda som vi. Jämställdhetsdiskursen förmedlar värderingar, normer och föreställningar som skapar samhörighet mellan "oss svenskar" och avstånd till "dem", invandran. I den mån jämställdhetsdiskursen gör frågor om förtryck, övergrepp och ojämlikhet till "kulturella drag" hos den invandrade befolkningen och deras barn, bidrar den till att skapa normativa modeller som bekräftar föreställningen om en svensk överlägsenhet och markerar invandranas underlägsenhet. (de los Reyes 2001:97)

En aspekt av detta är Sverige antas utgöra en kulturell frizon från könsförtryck. Invandrarkvinnor förutsätts vara föremål för könsdiskriminering inom den egna gruppen medan det i övrigt förutsätts att det råder

⁵ Ibid., s. 89-90.

⁶ de los Reyes (2002), s. 172-173.

⁷ de los Reyes (2001), s. 93.

⁸ de los Reyes (2002), s. 172.

⁹ de los Reyes (2001), s. 93.

jämställdhet i det svenska samhället.¹⁰ Begrepp som hedersmord, utsatta flickor och patriarkala familjer har uppmärksammats i hög grad under senare år, men att dela upp könsförtrycket i avskilda kulturella rum är ett sätt att bevara bilden av en jämställd svenskhet genom att symboliskt placera det patriarkala våldet utanför gränserna för vad som är svenskt.¹¹ Det är också viktigt att påpeka att trots att det i Sverige har tagits fasta på lönearbetets betydelse för att uppnå jämställdhet mellan könen så diskuteras inte den etniska diskriminering och rasism som utestänger många kvinnor (och män) från arbetsmarknaden.¹²

Könsdiskriminering har fler än ett ansikte men en diskussion som relaterar jämställdheten till den sociala och kulturella mångfalden som karakteriserar Sverige idag har ännu ej påbörjats. Avsaknaden av detta perspektiv har bidragit till att göra jämställdhet till en arena för att konstruera svenskheten och därmed bidra till att marginalisera invandrare. (de los Reyes 2001:93)

de los Reyes ser detta som något ytterst problematiskt och menar att ”så länge jämställdhetsförespråkare blundar för ojämlikhet, diskriminering och rasism kommer jämställdhetsstrategierna att formuleras utifrån vita, svenska (medelklass?)kvinnors intresse”.¹³ Diskussionen kring invandrade kvinnors arbetslivssituation kretsar ofta kring kulturella traditioner, familjebundenhet och hinder för anställningsbarhet och inte kring den koncentration till låglöneyrken, yrkessegregering och de svårigheter till avancemang som i allmänhet kännetecknar kvinnoarbete i Sverige.¹⁴

3.3 Jämställdhet som heteronormativ ordning

Som ovan nämnt har lönearbetets betydelse framhållits när det gäller att genomföra visionen om jämställdhet mellan kvinnor och män. Paulina de los Reyes & Diana Mulinari (2005) menar dock att tvåför-sörjarmodellen representerar ett ideal som inte bara förutsätter lönearbete utan även kärnfamiljens *heteronorm*. Enligt Tiina Rosenberg (2002) är heteronormativitet ”enkelt uttryckt antagandet att alla är heterosexuella och att det naturliga sättet att leva är heterosexuellt”.¹⁵ Trots att både kvinnors och mäns lönearbete förespråkas är jämställdheten ändå någonting som skall förverkligas inom den äktenskapliga eller samboende heterosexuella parrelationen. de los Reyes & Mulinari påpekar att såväl organisering av arbetstider, barnomsorg, skolverksamhet som fritidsaktiviteter utgår från en för given tagen heterosexuell tvåsamhet som får både sociala och ekonomiska konsekvenser för ensamstående föräldrar.¹⁶

Ulrika Dahl (2005) menar att jämställdhet är en senmodern saga om hur kvinnor och män lever och arbetar tillsammans och bildar kärnfamiljer. Enligt henne är jämställdhet centralt för upprätthållandet av en heteronormativ ordning och att jämställdhetsdiskursen vilar på en obligatorisk heterosexualitet. Det handlar om en uppfattning om åtskilda kön som begär varandra. Dahl menar att jämställdhetsdiskursen producerar specifika uppfattningar om vad kön är och vad det har för betydelse. Jämställdheten tar både ut-

¹⁰ de los Reyes (2001), s. 93; de los Reyes (2002), s. 181-182; Johansson & Molina (2002), s. 274-275.

¹¹ de los Reyes (2002), s. 185.

¹² Ibid., s. 175.

¹³ Ibid., s. 176.

¹⁴ de los Reyes (2001), s. 93.

¹⁵ Rosenberg (2002), s. 100.

¹⁶ de los Reyes & Mulinari (2005), s. 110.

gångspunkt i och upprätthåller uppdelningen i två kön.¹⁷ Även Lena Martinsson (2005) påpekar att jämställdhet är formad av en heteronormativ princip om hur kvinnor och män ska förhålla sig till varandra. Jämställdheten utgår från och återskapar en idé om relationen mellan kvinna och man vilket leder till att den heterosexuella relationen inte utmanas och att lesbiska kvinnors situation blir ointressant.¹⁸

Dahl visar hur kvinnor och män inom jämställdhetsdiskursen enbart ställs i relation till varandra, fokus ligger enbart på den ojämställda heterosexuella parrelationen som måste förändras. Denna förändring är tänkt att uppnås genom att kvinnor och män ska förändra sitt sätt att se på sin könsidentitet.¹⁹ ”Genom att omdefiniera vad män och kvinnor kan *göra* [sic], till exempel att män kan utföra hushållssysslor och kvinnor kan meka med bilen, uppnås jämställdhet”.²⁰ Dahl poängterar dock att förändringarna inte tillåts vara alltför stora. Både när det gäller familjeliv och arbetsmarknad tycks det utifrån jämställdhetsdiskursens utformning vara viktigt att de heteronormativa genuskonstruktionerna hålls intakta. Kvinnor får inte maskuliniseras på ett sätt som stör ett heteronormativt begärspel. Omvänt är det viktigt att maskulinisera traditionella kvinnoysslor för att manligheten inte skall hotas. Både hushållsarbete och föräldraskap skall ske på ett tydligt manligt sätt – den jämställda mannen ska vara en riktig karl.²¹

4 TEORETISKA OCH METODOLOGISKA UTGÅNGSPUNKTER

De olika teoretiska perspektiv som denna uppsats bygger på kan uppfattas som problematiska eftersom de används och kan brukas på många olika sätt. Perspektiven har på senare tid populariserats och blivit modeord på vissa håll inom den akademiska världen samtidigt dess relevans och användbarhet kritiseras av andra. I följande kapitel presenteras dock hur dessa olika perspektiv kan användas inom denna studie av hur det talas om jämställdhet i introduktionen av nyanlända flyktingar och invandrare. Alla de teoretiska utgångspunkter som presenteras nedan har också metodologiska implikationer, därför har inget separat metodkapitel formulerats.

4.1 Poststrukturalism

Det poststrukturalistiska perspektivet utgår från att det inte går att skilja språk och verklighet åt. Det är varken meningsfullt eller möjligt att tala om någon verklighet eftersom det är vårt medvetande som med hjälp av språket skapar ett sätt att se världen som kan uppfattas som verkligheten. Inom poststrukturalismen betonas alltså språkets betydelse och stora samhällvetenskapliga förklaringar och förekomsten av någon given mening hos samhällsfenomen ifrågasätts²² eftersom de aldrig kan skiljas från de betydelser som

¹⁷ Dahl (2005), s. 50.

¹⁸ Martinsson (2005), s. 47.

¹⁹ Dahl (2005), s. 64.

²⁰ Ibid., s. 51.

²¹ Ibid., s. 52-55.

²² Bergström & Boréus (2005), s. 22-23.

de tillskrivs genom språket. Det centrala är alltså språket och hur det utövas i sociala relationer och det sätt som världen därigenom oupphörligen produceras och reproduceras på.²³

Poststrukturalister ifrågasätter också att man inom samhällsforskningen tar kategorier som ”kön” eller ”klass” för givna eftersom de just konstrueras språkligt och saknar en på förhand given essens.²⁴ Ferdinand de Saussure lanserade idén att förhållandet mellan språk och verklighet är arbiträrt, eller godtyckligt. Vi tilldelar världen betydelse genom sociala konventioner och språket måste förstås som ett system av tecken och ord som inte får sin betydelse av verkligheten utan av varandra i ett strukturellt nätverk. Detta är tankegångar som därefter har vidareutvecklats av poststrukturalister, däribland Jacques Derrida. Språket ses som strukturerat kring binära oppositioner som man/kvinna, vit/svart och normalt/onormalt där varje begrepp ges mening genom sin kontrast eller motsats. Det är alltså skillnaden som skapar betydelse.²⁵ Likt Derrida poängterar är dock förhållandet mellan de binära oppositionerna asymmetriskt då en ges företräde och ses som svagare och beroende av den andra. På så sätt fungerar även de binära oppositionerna genom att skapa och upprätthålla sociala hierarkier. Att skapa mening genom system av dikotomier är dock förenklat och reduktionistiskt eftersom denna kategorisering är antingen/eller och därigenom utesluter både/och.²⁶

Derrida använder den kritiska strategi som han kallar *dekonstruktion* som en väg ut ur det dikotomiska tänkandet. Genom att dekonstruera språket är det möjligt att avslöja och analysera outtalade och dolda maktrelationer samtidigt som det möjliggör alternativa betydelser och relationer. Det är dock viktigt att poängtera att dekonstruktion inte syftar till att avskaffa hierarkier och maktrelationer. Det ses över huvudet taget inte som möjligt, sådana går inte att undkomma. Vad poststrukturalismen i stället erbjuder som kritisk ansats är ”att genom analyser av hur mening skapas genom språkliga konstruktioner söka destabilisera de binära oppositionernas strukturer och därmed bidra till att öppna möjligheter för att förskjuta de sociala maktrelationer som dessa inbegriper”.²⁷

Ett centralt område inom poststrukturalismen är även relationen mellan kunskap och makt och här är Michel Foucault särskilt betydelsefull. Han ansåg att makt och kunskap var intimt förknippade: ”Enligt Foucault finns det ingen maktrelation utan en motsvarande sammansättning av ett kunskapsfält och inte heller någon kunskap som inte samtidigt förutsätter och konstitueras av maktrelationer”.²⁸ Här aktualiseras också diskursbegreppet som anknyter till denna relation. Mycket förenklat kan man säga att en *diskurs* är ett bestämt sätt att tala om och förstå världen och i anknytning till detta ligger ett tydligt fokus vid kunskap och makt. En diskurs definierar ramarna för vad som får sägas och tänkas inom ett område och anger hur det sägs.²⁹ Begreppet kommer dock att behandlas mer ingående nedan i avsnittet om diskursanalys. Innan dess redogörs dock för de två teoretiska perspektiv som kommer att fungera som utgångspunkt för denna

²³ Eriksson, Eriksson Baaz & Thörn (1999), s. 18.

²⁴ Bergström & Boréus (2005), s. 23.

²⁵ Eriksson, Eriksson Baaz & Thörn (1999), s. 18; Winther Jørgensen & Phillips (2000), s. 15-16.

²⁶ Eriksson, Eriksson Baaz & Thörn (1999), s. 18.

²⁷ *Ibid.*, s. 18.

²⁸ *Ibid.*, s. 19.

²⁹ Eriksson, Eriksson Baaz & Thörn (1999), s. 19-20; Winther Jørgensen & Phillips (2000), s. 7.

uppsats och som är starkt influerade av poststrukturalismen: Postkolonial teori och ett intersektionellt angreppssätt.

Innan dessa två perspektiv behandlas är det dock viktigt att poängtera att poststrukturalismens premiser även har följder för synen på vetenskap och kunskapsproduktion. Kunskapsproduktionen antingen legitimerar eller ifrågasätter rådande maktordningar. Kunskap i allmänhet och vetenskaplig kunskap i synnerhet utgör en form av maktutövande.³⁰ ”Kunskapen är inte separerad från sociala spänningar, institutionella praktiker och maktrelationer som avgör vilka företeelser som kan bli föremål för kunskap och inom vilka ramar kunskapsproduktionen äger rum”.³¹ Att granska och ifrågasätta kunskapsproduktionen och den vetenskapliga forskningen som social praktik är därför av största vikt för den kritiska forskningen.

4.2 Postkolonial teori

Den postkoloniala teoribildningen kan generellt sägas erbjuda en kritisk återläsning av västerländsk kunskapsproduktion. Den är starkt influerad av poststrukturalismen och relationen mellan kunskap och makt står i centrum. Det finns inga enkla eller givna svar på frågor om vad som är postkolonial teori eller vilka som kan definieras som postkoloniala tänkare. De intellektuella kommer från skilda teoretiska traditioner och akademiska fält. Foucault har dock inspirerat många postkoloniala tänkare och hans uppfattning om diskurs är central för det postkoloniala projektet.³² de los Reyes & Mulinari (2005) presenterar fältets potential och ambition på följande sätt:

Det postkoloniala tänkandet representerar ett viktigt paradigmskifte när det gäller teoretiseringen av makt och ojämlikhet utifrån koloniseringens effekter i periferin och för den rika världen. Till skillnad från tidigare analyser är det inte den faktiska koloniseringen av länder utanför Europa som står i fokus, utan i stället är det kopplingen mellan koloniseringsprocesser och skapandet av rasifierade diskurser som syftade till att konstruera hierarkiska världsbilder, där västvärlden presenteras som civilisationens vagga som lyfts fram. (de los Reyes & Mulinari 2005:62)

Den postkoloniala teoribildning har sin utgångspunkt i ett synsätt där kolonialismen inte är något som tillhör det förflutna, tvärtom präglar den fortfarande världen på många olika sätt, såväl ekonomiskt som kulturellt. Det är inte bara de tidigare koloniserade staterna som är märkta av koloniseringen, utan de koloniserande samhällena är påverkade i lika hög grad, om än på annat sätt. Kolonialismen har inte bara handlat om den faktiska ockupationen av landområden utan även om en ideologi som rättfärdigat koloniseringen genom att konstruera de koloniserade folken som ”de andra”. På så sätt är Sverige präglad av koloniala mentala strukturer på samma sätt som länder som haft egna kolonier.³³ Stuart Hall (2002) anser inte att något samhälle kan definieras som utanförstående och menar att termen postkolonial refererar till

[...] en allmän avkoloniseringsprocess som, i likhet med koloniseringen, påverkat de koloniserande samhällena i lika hög grad som de koloniserade samhällena (självklart på olika sätt). Det är orsaken till att den gamla motsättningen mellan kolonisatörer och koloniserade tenderar att upplösas i vår tid. En av fördelarna med begreppet ”postkolonial” har därför varit att det riktar uppmärksamhet på det förhållandet att koloniseringen egentligen aldrig lämnade kolonialmaktens eget sam-

³⁰ de los Reyes & Mulinari (2005), s. 14, 64.

³¹ Ibid., s. 14.

³² de los Reyes & Mulinari (2005), s. 63-64; Eriksson, Eriksson Baaz & Thörn (1999), s. 17-19.

³³ los Reyes, Molina & Mulinari (2002), s. 18-19; Eriksson, Eriksson Baaz & Thörn 1999, s. 16-17.

hülle opåverkat. Tvärtom var den inskriven djupt inom dem – liksom den blev outplånligt inskriven i de koloniserades kultur. (Hall 2002:85)

Paulina de los Reyes, Irene Molina & Diana Mulinari (2002) hävdar att ett uttryck för Sveriges delaktighet är att många i Sverige välkomnade den rasistiska ideologi som rättfärdigade koloniseringen med vetenskapliga argument och det snabba fäste som rashygienismen fick i Sverige under 1930-talet. Enligt författarna är det samma idéströmmar som även ligger bakom dagens kulturrasism. I dagens sökande efter en svensk identitet är det kulturen som dominerar retoriken. Även om kategoriseringen av befolkningen inte längre bygger på rasmässiga skillnader så fyller idag invandrade personer, i synnerhet utomeuropeiska, samma funktion som arbetarklassen, romerna och funktionshindrade gjorde för rashygienisterna.³⁴

Masoud Kamali (2005) behandlar hur länders nationella projekt har inneburit en process av självkonstruering där skapandet av ”vi” har gått hand i hand med skapandet av ”de andra”, som andra nationer och minoriteter. På så vis betecknar svenskhet och invandrarskap inte bara olika positioner utan även motsatta egenskaper som definieras i relation till varandra. ”Invandrare” konstrueras som en spegelbild av ”svenskar” och varje definition av hur vi är innehåller därmed också en outtalad berättelse om hur de andra är. ”De andra” görs inte bara annorlunda, de görs även till mindervärdiga vilket gör ”oss” till de bästa i jämförelse med alla andra etniciteter och nationer, och i synnerhet icke europeiska sådana. Svenskheten betecknar dessutom en position som är omöjlig att nå för ”de andra” eftersom dessa per definition befinner sig utanför den.³⁵ Slutsatsen blir att svenskheten därmed varken är en given identitet eller ett essentiellt tillstånd utan i stället är ”kopplad till en privilegierad position som ger ett självklart företräde i konkurrenssituationer och när det gäller tillgången till samhällets materiella och symboliska resurser”.³⁶

Etienne Balibar (2002) talar om en ”rasism utan raser” vars dominerande tema inte är biologiskt arv utan ”de kulturella skillnadernas orubbliga karaktär” och som betonar det skadliga i att avskaffa gränserna mellan olika livssätt och traditioner.³⁷ de los Reyes påpekar att det sätt varpå begreppet kultur används i fasta, homogena och territoriellt avgränsade konstruktioner skapar problem för feminismen och jämställdheten idag. Hon menar att om biologi har använts för att göra kvinnor och män till essentiella och oföränderliga kategorier så används begreppet kultur idag för att markera oöverstigliga hinder mellan en svensk kultur och en invandrarkultur, där båda två är lika imaginära.³⁸ Med begrepp som hedersmord, utsatta flickor och patriarkala familjer associeras könsförtryck till handlingar som är accepterade inom andra kulturer och i andra länder och därmed något främmande i Sverige. ”I denna konstruktion antas den svenska nationen utgöra en kulturell frizon från könsförtrycket, endast förmörkad av antingen invandrarnas patriarkala enklaver eller ’av latent utbrott av gamla föreställningar’.”³⁹ de los Reyes menar vidare att detta riskerar att bli en täckmantel för rasistiska och patriarkala strukturer i Sverige och påpekar följande:

³⁴ de los Reyes, Molina & Mulinari (2002), s. 18-19.

³⁵ de los Reyes & Kamali (2005), s. 12; Kamali (2005), s. 29-30, 46.

³⁶ de los Reyes & Kamali (2005), s. 12.

³⁷ Balibar (2002), s. 38-39.

³⁸ de los Reyes (2002), s. 182.

³⁹ Ibid., s. 182.

Att förlägga patriarkatet i en annan kultur och att avgränsa könsmaktordningen till specifika platser utanför Sverige är därför inte bara en förenkling utan också ett uttryck för det traditionella feministiska tänkandets tillkortakommanden när det gäller att teoretiskt, empiriskt och inte minst politiskt, förhålla sig till kvinnors differentierade erfarenheter av underordning. (de los Reyes 2002:184-185)

Det ovanstående pekar på något väsentligt i sammanhanget. Den postkoloniala feminismen betonar nödvändigheten av att utmana rådande uppfattningar om makt, kvinnlighet, kunskap och erfarenhet genom att formulera alternativa berättelser.⁴⁰ Feminismen är en central del i det postkoloniala perspektivet och har på olika sätt visat att det inte går att skilja rasism och sexism åt. Den postkoloniala feminismen har påpekat att kolonialismen inte kan förstås utan ett könsperspektiv men har också starkt kritiserat den västerländska feminismens etnocentriska innehåll.⁴¹ Chandra Talpade Mohanty (1999) är en av de som har riktat kritik mot den västerländska feministiska teoribildningen. Hon påpekar att dess bilder av kvinnor i tredje världen präglats av koloniala stereotyper där kvinnor utanför Europa konstrueras som annorlunda och som stående utanför det feministiska projektet. Utifrån sin privilegierade situation blir västerländska kvinnor norm och referenspunkt i distinktionen mellan sig själva och kvinnor i tredje världen.⁴² Den västerländska kvinnan speglar sig i en homogen bild av kvinnan i tredje världen som

[...] lever ett i grunden stympt liv baserat på hennes feminina kön (läs sexuellt förtryck) och hennes tillhörighet till tredje världen (läs okunnig, fattig, utbildad, traditionsbunden, religiös, huslig, familjeorienterad, gjord till offer etc.). Detta framställs enligt min mening i motsats till den (implicita) självförståelsen hos västerlandets kvinnor som välutbildade, moderna, med kontroll över sina egna kroppar och sin sexualitet, samt med "frihet" att fatta sina egna beslut. (Mohanty 1999:198-199)

Postkoloniala feminister har bidragit till att skapa teoretiska verktyg som kan användas i en analys av rasism i dagens svenska samhälle mot bakgrund av den världsordning som skapades i och med Europas kolonisering av omvärlden.⁴³ I följande avsnitt presenteras ett angreppssätt som försöker hantera de svårigheter som uppmärksammas och utvecklar de insikter som den postkoloniala feminismen har att erbjuda.

4.3 Intersektionalitet

Ett intersektionalitetsperspektiv kan synliggöra kopplingar mellan dagens svenska samhälle och det västerländska koloniala projektet. Perspektivet utgår från de postkoloniala och feministiska utgångspunkter om en positionerad kunskapsproduktion⁴⁴ som har diskuterats ovan. Intersektionalitet fokuserar på skärningspunkter mellan olika samhällsliga maktordningar. Vilka maktordningar som skall tas med i analysen är omtvistat, men kön, klass och etnicitet ingår allt som oftast och utökas ibland med exempelvis sexualitet, funktionalitet och ålder. Grundtanken är att olika maktordningar samverkar och står i relation till varandra snarare än att de ses som givna storheter som fungerar separerade ifrån varandra.⁴⁵

de los Reyes, Molina & Mulinari (2002) är kanske de som främst lyft fram intersektionalitetsbegreppet i Sverige. De kritiserar den vita medelklassens hegemoni inom feministisk forskning och jämställd-

⁴⁰ de los Reyes & Mulinari (2005), s. 130.

⁴¹ Ibid., s. 68.

⁴² de los Reyes, Molina & Mulinari (2002), s. 17; Eriksson Baaz & Thörn (1999), s. 16-17; Mohanty (1999), s. 198.

⁴³ de los Reyes, Molina & Mulinari (2002), s. 18.

⁴⁴ de los Reyes & Mulinari (2005), s. 126.

⁴⁵ Borgström (2005), s. 4-5; Martinsson (2005), s. 33.

hetspolitik i Sverige och dess oförmåga att förhålla sig till kvinnors differentierade erfarenheter av underordning. För att komma tillrätta med dessa tillkortakommanden förespråkar de istället ett intersektionalitetsperspektiv där kön, klass och etnicitet ses som bärande principer i maktens multidimensionella konstruktion. De menar att alla sociala positioner konstrueras utifrån klass, kön och etniska asymmetrier och att människors levnadsvillkor formas i skärningspunkten för dessa olika maktstrukturer. Begreppet intersektionalitet utgör ett viktigt redskap för att förstå dessa komplexa maktrelationer och tillhandahåller ”en teoretisk ram för att analysera hur makt konstitueras utifrån socialt konstruerade skillnader som är inbäddade i varandra och som förändras i skilda rumsliga och historiska sammanhang”.⁴⁶

de los Reyes & Mulinari (2005) utvecklar detta tänkande vidare och ser ett intersektionalitetsperspektiv som ”ett sätt att utveckla en analys som förmår förankra maktrelationer i samhället och dess ojämlika fördelning av materiella och symboliska resurser, utan att förfalla i en ontologisk rangordning om ojämlikhetens primat”.⁴⁷ De påpekar dock att ett intersektionellt perspektiv inte innebär ett ifrågasättande av den analytiska relevansen hos kategorier som kön, klass, etnicitet och sexualitet utan snarare att ”dessa kategoriers relevans måste kontextualiseras, dess inbördes relationer artikuleras och deras innebörder förankras i historiskt specifika och rumsligt situerade sociala processer”.⁴⁸ de los Reyes & Mulinari argumenterar alltså för en analys som kan förhålla sig till förtryckets simultana verkan och menar att intersektionalitet är mer än en summering av olika maktstrukturer. Det handlar heller inte om ömsesidig påverkan mellan olika maktstrukturer utan om något kvalitativt annorlunda som en följd av just deras simultana verkan. De menar exempelvis att kategorin kön alltid är genomsyrad av klass- och rasierarkier och att sådana processer alltid är inbäddade i varandra och därför inte kan separeras i maktanalyser.⁴⁹

Ett intersektionellt perspektiv ställer frågor om hur makt och ojämlikhet vävs in i uppfattningen om vithet, manlighet, könstillhörighet, heterosexualitet, klasstillhörighet m.m. genom ett ständigt återskapande av nya markörer som gör skillnaden mellan ”vi” och ”dem” till meningsfulla sociala koder. (de los Reyes & Mulinari 2005:99)

Ett intersektionalitetsperspektiv har som ovan nämnt sin utgångspunkt i dialogen mellan feminism och en postkolonial reflektion över var Sverige befinner sig idag och vilka kopplingar det har till det västerländska koloniala projektet. de los Reyes & Mulinari menar att en sådan förståelse är avgörande för att förstå rasism i det nutida Sverige och stigmatiserande föreställningar om ”den andra kvinnan” som reproduceras inom feminismen.⁵⁰ Då maktens konstruktion står i centrum för en intersektionell analys medför det enligt poststrukturalismens premisser även ett kritiskt förhållningssätt till kunskapsproduktionen. de los Reyes & Mulinari menar att intersektionalitet öppnar upp för en självkritisk reflektion och ifrågasättande av sanningar inom den akademiska praktiken.⁵¹

⁴⁶ de los Reyes, Molina & Mulinari (2002), s. 24-25.

⁴⁷ de los Reyes & Mulinari (2005), s. 11.

⁴⁸ Ibid., s. 125.

⁴⁹ Ibid., s. 11, 24.

⁵⁰ Ibid., s. 67, 84.

⁵¹ Ibid., s. 14.

4.4 Diskursanalys

Diskursanalys inrymmer många tvärvetenskapliga och multidisciplinära ansatser som kan användas inom olika områden och i olika typer av undersökningar. Samhällsvetenskapliga diskursanalyser kan inte sägas följa någon specifik metodriktning och några färdiga mallar att ta i bruk för en studie finns således inte.⁵² Oavsett diskursanalytisk inriktning är det dock språket som står i centrum vid studiet av samhällsfenomen. Diskursanalys inbegriper ett sätt att se på språk och språkanvändning där språket inte antas återge verkligheten utan i stället på ett eller annat sätt bidrar till att forma den.⁵³ I detta avsnitt ges en övergripande presentation av diskursanalys såsom den används i denna uppsats.

Allmänt kan sägas att diskursanalysen inte gör någon åtskillnad mellan vad som sägs och vad som görs. Diskursanalys syftar inte till att förklara fenomen i termer av orsak och verkan och vilka bakomliggande motiv som kan ligga bakom aktörers handlingar är därför ointressant. Det viktiga är hur språket används och vilka ramar det sätter.⁵⁴ Den person som närmast förknippas med diskursanalys och som haft stor betydelse för dess utveckling är Foucault som omtalats i avsnittet om poststrukturalism ovan. Där angavs att en diskurs mycket förenklat kan sägas vara ett bestämt sätt att tala om och förstå världen. En diskurs definierar ramarna för vad som får sägas och tänkas inom ett område och som även anger hur det sägs. Diskurser kan sägas innehålla ett antal försanthållanden om hur vi ser på världen.⁵⁵

Hos Foucault handlar detta om förhållandet mellan kunskap och makt, två fenomen som enligt honom är intimt förknippade. Det finns enligt honom ingen maktrelation utan ett motsvarande kunskapsfält. Kunskap är inte bara en avspeglning av verkligheten, utan kunskap både förutsätter och grundas på maktrelationer och det är genom relationen däremellan som föreställningar skapas i samhället.⁵⁶ Utifrån Foucaults förståelse är dock inte makt enbart förtryckande och begränsande utan även produktiv genom att den konstituerar diskurser och kunskap. Makt skapar vår sociala omvärld och gör att vi uppfattar världen på ett visst sätt medan andra möjligheter utesluts.⁵⁷

Foucault menar att skapandet av diskurser innebär att människor kontrolleras genom olika utestängningsmekanismer. Dessa utestängningsmekanismer verkar när något exempelvis blir förbjudet, är tradition eller ej, definieras som sjukt eller inte eller ses som rätt eller fel.⁵⁸ Diskurser kan alltså inte vara sanna eller falska, vad vi uppfattar som sanningar avgörs genom hur makt cirkulerar inom och mellan diskurser.⁵⁹

Sanningen är en diskursiv konstruktion och olika kunskapsregimer anger vad som är sant och vad som är falskt. Foucaults syfte är således att klarlägga strukturen i de olika kunskapsregimerna, det vill säga dels reglerna för vad som över huvud taget kan sägas och vad som är helt otänkbart, och dels reglerna för vad som betraktas som sant och falskt. (Winther Jørgensen & Phillips 2000:19)

⁵² Bergström & Boréus (2005), s. 329; Winther Jørgensen & Phillips 1999, s. 7.

⁵³ Bergström & Boréus (2005), s. 305.

⁵⁴ Ibid., s. 327-328.

⁵⁵ Bergström & Boréus (2005), s. 311; Eriksson, Eriksson Baaz & Thörn (1999), s. 19-20; Winther Jørgensen & Phillips (2000), s. 7.

⁵⁶ Eriksson, Eriksson Baaz & Thörn (1999), s. 19-20.

⁵⁷ Winther Jørgensen & Phillips (2000), s. 20.

⁵⁸ Bergström & Boréus (2005), s. 311.

⁵⁹ Eriksson, Eriksson Baaz & Thörn (1999), s. 19-20.

Det är omöjligt att nå fram till någon sanning, däremot går det att analysera de diskursiva processer varigenom diskurser konstrueras på så sätt att det verkar som om de ger sanna eller falska bilder av verkligheten.⁶⁰ Diskurser omfattar dock för Foucault mer än bara det rent språkliga. Han ger begreppet en vid inbörd som även innefattar social praktik⁶¹ och menar med diskurs ”hela den praktik som frambringa en viss typ av yttranden”.⁶²

Vad som utgör en diskurs är inte något på förhand givet utan är snarare en analytisk konstruktion eller ett resultat av en analys. De utsagor som kan utvinnas ur ett studerat material kan i sig kallas för en diskurs.⁶³ I denna uppsats förstås de utbildningsansvarigas och utbildningsanordnarnas tal om jämställdhet som ett uttryck för en jämställdhetsdiskurs. Analysen av hur intervjupersonerna talar om jämställdhet handlar inte på något sätt om att värdera hur ”sanna” deras utsagor om verkligheten är. Det handlar i stället om att besvara frågor som: ”Hur ser beskrivningarna ut? Vilken struktur har de? Vilken verklighetsbild bygger de på – och leder till?”⁶⁴ I analysen fokuseras på de synsätt och uppfattningar som ligger till grund för dessa berättelser om jämställdhet med syfte att bidra till en förståelse av diskursens konsekvenser genom de sociala konstruktioner av verkligheten som den skapar och vidmakthåller.

5 MATERIAL OCH DATAINSAMLING

Det empiriska materialet för denna uppsats har samlats in genom intervjuer och telefonintervjuer med utbildningsansvariga och utbildningsanordnare för introduktion av nyanlända flyktingar och invandrare i skånska kommuner. De utbildningsansvariga och utbildningsanordnarna kan inte sägas utgöra en specifik yrkesgrupp utan är snarare en grupp människor med varierande utbildning och yrkesmässig bakgrund. De är människor som inte arbetar med jämställdhet som sakkunnig eller experter, utan som snarare möter jämställdhet som ett av många sakområden i sitt dagliga arbete men som därmed förväntas förverkliga olika målformuleringar, policydokument och riktlinjer i anknytning till jämställdhet.

Intervjupersonerna kontaktades utifrån en lista som sammanställts av Länsstyrelsen i Skåne län med kontaktuppgifter på personer i de 21 (av 33) kommuner i Skåne som enligt egen uppgift anordnar någon introduktionsutbildning för nyanlända flyktingar och invandrare. Utgångspunkten var att representanter för samtliga av dessa kommuner skulle kontaktas och ombes att medverka i en intervju eller en telefonintervju. I första hand valdes tre kommuner ut där intervjuer gjordes face-to-face med olika representanter för dess introduktionsutbildningar (se Bilaga 1). Vid valet av dessa kommuner gavs företräde till kommuner med ett större flyktingmottagande men avväganden gjordes för att uppnå viss storleksmässig och geografisk spridning bland kommunerna. Framför allt söktes uppnå en så pass stor variation som möjligt på intervjupersonernas befattning (exempelvis handledare, studie- och yrkesvägledare eller integrationschef)

⁶⁰ Winther Jørgensen & Phillips (2000), s. 21.

⁶¹ Bergström & Boréus (2005), s. 309, 314.

⁶² Foucault (1993), s. 57.

⁶³ Sahlin (1999), s. 87-88.

⁶⁴ Ibid., s. 90.

och förvaltningshemvist (exempelvis Socialförvaltning, Flyktingförvaltning eller Utbildningsförvaltning) samt spridning på typ av utbildningsanordnare (eget utformad introduktionskurs, Komvux eller SFI⁶⁵ i kommunal regi eller extern utbildningsanordnare som Lernia AB eller Liber Hermods AB). I dessa tre kommuner genomfördes totalt åtta intervjuer med tio personer. Med ett undantag genomfördes intervjuerna i arbetsrum eller fikarum på intervjupersonens arbetsplats. En intervju genomfördes i cafémiljö. Intervjuernas längd varierade från 45 minuter till två timmars tid. Samtliga intervjuer spelades med intervjupersonernas godkännande in med bandupptagare. I transkriberad form uppgick utskriften av dessa intervjuer till en sammanlagd textmassa på drygt 100 A4-sidor.

Övriga personer och kommuner kontaktades per telefon och telefonintervjuer avtalades och genomfördes med ytterligare nio personer i nio olika kommuner (se Bilaga 1). Längden på dessa telefonintervjuer var mellan 20 och 35 minuter. Också dessa spelades med intervjupersonernas godkännande in med bandupptagare. I transkriberad form uppgick utskriften av telefonintervjuerna till knappt 50 A4-sidor. De kontaktpersoner som inte kunde nås eller inte hade möjlighet att ställa upp på en telefonintervju uppmanades i stället att svara på frågor per e-post, men resultatet av detta blev dock ytterst begränsat. Få personer svarade och de som gjorde det gav mycket kortfattade svar och därför kommer heller inte dessa svar att redovisas i denna uppsats.

Av de totalt 19 personer i 12 olika kommuner som har intervjuats är 15 kvinnor och fyra män. Alla intervjupersoner utom två har traditionellt svenska namn. Intervjuernas och telefonintervjuernas genomföranden var förhållandevis ostrukturerade för att förhindra att samtalen skulle begränsas av fast utformade frågor. Intervjuerna tog form av öppna samtal där intervjupersonerna gavs utrymme till att fokusera på de områden som de själva ansåg ha betydelse i anknytning till jämställdhet. I viss utsträckning ställdes dock öppna frågor (se Bilaga 2) för att få samtalet att utvecklas kring hur jämställdhet införlivas i introduktionen av nyanlända flyktingar och invandrare i respektive kommun. Det var även dessa öppna frågor som kontaktpersonerna uppmanades till att svara på per e-post.

Efter transkribering närlästes det insamlade datamaterialet upprepade gånger. I detta arbete fokuserades dels på vad som sades i texten och dels på hur detta kan sättas i relation till de teoretiska och metodologiska utgångspunkter som presenterats i föregående kapitel. Att åtskilliga citat och utdrag ur intervjuerna återges i sin helhet i resultatkapitlet längre fram är en förutsättning för att läsaren ska få en något så när god och rättvisande bild av datamaterialet. Att på detta sätt ge läsaren insikt i intervjupersonernas utsagor är dock ofrånkomligen mycket utrymmeskrävande. Detta har fått till följd att uppsatsen är längre än önskvärdt, vilket i sin tur kan besvära läsaren, men detta anses dock vara nödvändigt för att läsaren själv ska kunna bedöma de resultat och den analys som ligger till grund för uppsatsens slutsatser.

Datamaterialets omfattning gör dock att det i denna uppsats endast ges utrymme till att presentera vissa aspekter av vad som framkom i intervjuerna. De huvudsakliga resultat och slutsatser som presenteras i denna uppsats kan således ofrånkomligen endast åskådliggöra en del av datamaterialets rikedom.

⁶⁵ SFI är en förkortning för Svenska för invandrare som är grundläggande utbildning i svenska språket och om det svenska samhället för vuxna som inte har svenska som modersmål.

6 AVGRÄNSNINGAR

Svårigheten att ta till vara datamaterialets rikedom är inte denna uppsats enda begränsning, ett antal andra väsentliga avgränsningar har gjorts. Det är viktigt att understryka att detta *inte* är någon utvärdering av hur kommunerna arbetar med jämställdhet i introduktionen av nyanlända flyktingar och invandrare. Uppsatsen syftar *inte* heller till att svara på vilken jämställdhetspolitik eller vilket jämställdhetsarbete som är det bästa, utan söker synliggöra de mönster som de diskursiva framställningarna av verkligheten ingår i och vilka möjliga sociala konsekvenser det kan leda till.⁶⁶

Denna uppsats behandlar inte svensk jämställdhetspolitik i allmänhet, utan enbart hur de aktuella intervjupersonerna talar om jämställdhet i introduktionen av nyanlända flyktingar och invandrare. Detta betyder dock inte att de resultat som framkommer inte kan vara relevanta för en allmän diskussion kring jämställdhet. Studiens omfattning har också avgränsats till att undersöka intervjupersonernas utsagor och inga politiska styrdokument, verksamhetsbeskrivningar eller andra skrivna källor har således studerats.

Uppsatsens teoretiska och metodologiska utgångspunkter är något som oundvikligen avgränsar studiens område och begränsar dess fokus i vissa riktningar medan dess fokus skärps på andra håll. Att dessa perspektiv har valts och de tolkningsresultat som det resulterat i får ofrånkomligen till följd att andra tänkbara tolkningsmöjligheter har uteslutits. Betydande avgränsningar har dock även gjorts inom de valda perspektiven. Ett vidare diskursbegrepp, såsom Michel Foucaults, innebär att analysen kan inrymma fler dimensioner än enbart textanalys, som exempelvis sociala praktiker och att det därmed inte nödvändigtvis är tillräckligt att enbart studera utsagor.⁶⁷ Sociala praktiker får dock inget utrymme i denna uppsats utöver vad intervjupersonerna ger dem i sina utsagor. Däremot utgör även utsagor om sociala praktiker intressanta studieobjekt. Oavsett om praktikerna verkligen sker på det sätt som de omtalas i utsagorna så säger de något om hur diskursen ser ut.

Denna studie är ytterst avgränsad i tid och rum. Detta kan innebära ett problem då det inom diskursanalysen kan vara svårt att distansera sig från det som framstår som självklart och i stället se andra möjliga betydelser. Ett komparativt perspektiv där historien eller andra kulturer kan bidra till ifrågasättandet av sådant som annars tas för givet hade kunnat vara givande. Foucault hade exempelvis själv ett långt tidsperspektiv för att försöka avslöja självklarheter genom historiska analyser.⁶⁸ Betydelsen av att historisera subjektet, att placera in det i ett tidsmässigt och rumsligt sammanhang, är också något som betonas inom det intersektionella perspektivet. Maktrelationer måste förstås mellan individer och grupper i historiskt specifika samhällsformationer. Analysen i denna uppsats hade därför kunnat ha utökats med en utförligare intersektionell analys av Sveriges position i världsordningen och kopplingen mellan pågående jämställdhetsstrategier och hur vissa kvinnor gör ”framsteg” medan andra kvinnors exploatering fördjupas ytterligare.⁶⁹

⁶⁶ Utifrån Winther Jørgensen & Phillips (2000), s. 28.

⁶⁷ Bergström & Boréus (2005), s. 309.

⁶⁸ Winther Jørgensen & Phillips (2000), s. 44.

⁶⁹ de los Reyes & Mulinari (2005), s. 23, 84, 101-102.

Ett krav för en intersektionalitetsstudie tycks enligt de los Reyes & Mulinari (2005) också vara att motståndets röster får plats.⁷⁰ Det är centralt för en intersektionell forskningsstrategi att synliggöra och rikta sökarljuset på spegelvända bilder med polyfona berättelser, subalternas röster⁷¹ och motdiskurser. ”Att ignorera dessa röster är att reproducera maktens objektifiering av en underordnad andra”.⁷² Även om denna uppsats till viss del försöker utmana det privilegierade seendet så brister den eftersom deltagarna i introduktionsutbildningen inte själva kommer till tals. På så vis får exempelvis de föreställningar som konstruerar personer med invandrarbakgrund genom stigmatiseringen och viktimiseringen stå oemotsagda.⁷³ Trots detta kan denna studie ändå ge betydelsefulla resultat eftersom det också är viktigt att granska de som skapar spelreglerna och åtgärderna i de verksamheter som ”vi” skapar åt ”dem”. Åtgärder som startas i största välvilja för att hjälpa personer i underordnade situationer kan därigenom visa sig resultatlösa eftersom de ofta skapas av personer som antar att andra har behov av just detta, vad ”vi” anser att ”de” behöver.⁷⁴

7 RESULTATREDOVISNING

I detta kapitel redovisas det empiriska material som ligger till grund för denna uppsats. Resultatredovisningen sker genom att olika aspekter av talet om jämställdhet som har framkommit i intervjuerna med de utbildningsansvariga och utbildningsanordnarna kommer att presenteras i tio avsnitt. Avsnittens rubriker motsvarar de innehållsmässiga och huvudsakliga teman som har urskiljts under analysens gång.

7.1 Jämställdhet i introduktionen

Ur materialet framgår att begreppet jämställdhet har haft stor genomslagskraft bland de intervjuade utbildningsansvariga och utbildningsanordnarna. De flesta intervjupersonerna tycktes ha påfallande lätt att tala om jämställdhet och kan på olika sätt relatera det till den egna verksamheten. Även om specifika och konkreta exempel ges på hur jämställdhetsarbetet bedrivs är den allmänna uppfattningen att det ska vara en integrerad del i verksamheten.

- Nånstans tror ju vi också att jämställdhet är en sån sak som man inte liksom, man kan inte beta av så, nu har vi läst modulen jämställdhet här i två veckor, nu är vi färdiga med det va, nu kan vi gå in på dom andra modulerna bostad och hälsa, utan det ska liksom genomsyra, från första dan så ska ju det genomsyra förhållningssätt. (Programutbildare/Utbildningskonsult)
- Det tar dom ju upp i samhällskunskap och i alla andra ämnen, SFI och grundläggande och så vidare, det gör dom ju, naturligt liksom, inte för att dom ska ha det en viss timme utan det står ju i läroplanerna att det ska genomsyra arbetet. (Rektor Vuxenutbildning)

⁷⁰ Carbin & Tornhill (2005), s. 121.

⁷¹ Med ordet *polyfon* menas ”med flera självständiga stämmor” och med ordet *subaltern* menas ”underordnad”.

⁷² de los Reyes & Mulinari (2005), s. 93.

⁷³ de los Reyes & Mulinari (2005), s. 114.

⁷⁴ Thomsson (2004), s. 84.

I det sista citatet framkommer att det anges i läroplaner att jämställdhet ska genomsyra arbetet. I materialet finns ytterligare exempel på formella krav på jämställdhetsarbete, men utifrån intervjupersonernas utsagor verkar dessa krav ofta sakna egentlig förankring i verksamheten.

- *Är jämställdhet något som det trycks [på] inom er organisation, uppifrån eller så, att det är ett viktigt område att jobba med?*
- Jag vet inte, jo, har vi en jämställdhetspolicy va? Jag tror vi har det, det ska vi ha. Jo, det har vi. Jo det har vi. Men vem som tittar på den och [ohörbart] det vet jag inte. Det vet jag faktiskt inte. (Projektledare)

Ett annat exempel ur materialet på ett formellt krav i anknytning till jämställdhet är då en utbildningsansvarig i samband med upphandling berättar att hon krävt att utbildningsanordnare ska ha en jämställdhetsplan för verksamheten.

- Om du vill ha min syn på det hela så tycker jag det är jätteviktigt att, att man har detta perspektivet, detta tänkandet framför ögonen hela tiden och jag tycker att det är så viktigt så att jag kommer att följa upp det speciellt, eftersom vi har krävt att man ska visa sin jämställdhetsplan, det handlar då inte bara om att ha det papper, väldigt mycket retorik överallt i världen idag, men när [vi] gör vår kvalitetsuppföljning, den årliga, vi har ju uppföljningar kontinuerligt, men speciellt ska jag se och kräva att dom skriver om det i sina halvårsrapporter hur man konkret jobbar med det.
- *Har du kikat på det under tidigare år någonting?*
- Nä, faktiskt inte så noggrant som jag kommer att göra nu. Det finns mycket annat man måste följa upp, men jag kommer att prioritera det nu. (SFI-rektor)

Likt samma intervjuperson uttrycker nedan finns det dock en risk för att dessa skrivna riktlinjer för jämställdhetsarbete inte omsätts i praktiken utan endast ger resultat i just talet om jämställdhet. Signifikativt för detta är också att samma utbildningsansvarig som själv krävt att varje anordnare skall ha en jämställdhetsplan utifrån citatet nedan själv tycks sakna kunskap om innebörden av begreppet jämställdhet.

- *Vad är anledningen till att du kommer ta upp det [inför halvårsrapporterna]?*
- Därför att vi tycker att det är viktigt. Man ska inte bara prata om jämställdhet utan vi måste få klart för oss vad det innebär i praktiken.
- *Och vad, hur ser du på det? Vad är jämställdhet?*
- För mig? Det är på många olika plan alltså, det är jämställdhet mellan, mellan könen, är viktigt. Jämställdhet, alltså allting som har med antidiskrimineringen att göra egentligen va. Religion, etnisk bakgrund, sexuell läggning, handikapp. (SFI-rektor)

Intervjupersonen ovan tycks alltså sakna insikt i att begreppet jämställdhet syftar till att sätta fokus på relationen mellan kvinnor och män. I citatet nedan ges ett liknande exempel. Även om intervjupersonen i följande citat har klart för sig att jämställdhet har att göra med relationen mellan kvinna och man tycks inte detta vara lika klart för hennes chef.

- Just när vi fick det här pappret då så tänkte, då var det väl chefen, [namn], som sa att, hon, ja, sa hon när hon läste, jämställdhet, ”ja men dom menar säkert mångfald”. Nä, sa jag, jag tror inte det, utan alltså mångfald, jämlikhet – Jämställdhet, då ser jag det som ett snävare, jämställdhet ser jag, det är man och kvinna, lika rättigheter, lika skyldigheter, lika möjligheter. Men jämlikhet då är det liksom, individ – individ, inte manligt – kvinnligt liksom, och mångfald är ju liksom ännu större så. Så för mig så är jämställdhet, det är mannen och kvinnan. (Programutbildare/Utbildningskonsult)

En sådan okunskap eller förvirring om vad som egentligen menas med begreppet jämställdhet framträder upprepade gånger i materialet.

- *Vad betyder jämställdhet för dig, vad innebär begreppet?*
- Ja, det är ju om du tänker mellan man och kvinna, eller mellan svensk och invandrare eller? (Studieledare)
- För mig är det inte så stor skillnad mellan dom begreppen, faktiskt. Vi är alla jämlika, men vi är, så är det då om vi är jämställda eller inte som är frågan, och det är vi ju inte. Så är det ju inte, men, alltså jag, det är ju ingenting som jag tänker hela tiden, att jag måste jobba för jämställdhet. (Rektor Komvux)

Liksom i det sista citatet används många gånger just begreppen jämlikhet och jämställdhet parallellt och om vart annat. Även intervjupersoner som inledningsvis tycks vara på det klara med att jämställdhet betecknar relationen mellan kvinna och man kan under samtalens gång halka in på områden som inte på något sätt kan relateras till kön.

- *Hur kopplar du det till jämställdhet?*
- Eh, nä men alltså jag kopplar det till jämställdhet just för att man ska ha samma möjligheter oavsett om man är invandrare eller inte invandrare.
- *Då pratar du om jämlikhet?*
- Ja, kanske jag gör, ja. (Tillförordnad rektor Vuxenutbildning)
- *Kan du koppla det till jämställdhet på något vis?*
- Nja, men det är ju då att klargöra så att säga...
- *Men det handlar om, har du någon liksom könsmässig dimension eller? För du sa jämlikhet inte jämställdhet?*
- Jaha, ja just det. (Rektor Komvux)

Tillsammans med en osäkerhet kring vad jämställdhet egentligen innebär så framkommer i följande citat också en tveksamhet till om det alls är ett relevant begrepp att arbeta utifrån.

- *Men du tycker att det är viktigt att jämställdhet finns i introduktionen, att det tas upp dom frågorna, eller?*
- Alltså, jag vet inte vad jag ska säga där. Alltså jag utgår från dom mänskliga rättigheterna, först jämlikhet, och det går jag igenom med dom, jag skriver jämlikhet jättestort så dom aldrig glömmer det mer, alltså vi går verkligen igenom alltså, lika värde, och där har vi ju redan vet, oavsett kön, ras, färg och så vidare va, sen går jag på jämställdheten alltså, just det här att män och kvinnor då, den här jämställdhetslagen, går igenom lite så, men för mig är nog jämlikheten en viktigare aspekt. (Projektledare)
- *Om man tänker på jämställdhet då, vad är det för nåt? Hur förstår du och definierar du det begreppet?*
- Ja det tycker jag är det här med alla människors lika värde, att man utgår från personen och dens behov, upplevda behov.
- *Men tänker du nåt särskilt på den könsaspekten i det, eller ser du det som..?*
- Jag tycker det är lika mycket, alltså på ett högre plan kanske det är kön, men när det gäller arbetet för våra elever här då tycker jag inte det har så mycket med kön och göra [...]
- *På vilket vis upplever du inte att kön är relevant för dom ni arbetar med?*
- Nä för det finns jättestarka kvinnor och det finns jättesvaga män och det finns tvärt om, [...] så jag tycker inte att det är direkt könsbundet hur man mår och hur långt man har kommit i livet och vad man behöver. (Rektor Vuxenutbildning)

Ovan nämnda svårigheter att identifiera eller se betydelsen av ett könsperspektiv är ytterligare ett exempel på att jämställdhetstänkandet saknar egentlig förankring i verksamheten trots att det i intervjupersonernas utsagor finns en uppfattning om att jämställdhetstänkande är en integrerad del av introduktionsutbildningen. En utbildningsansvarig berättar också att hon inte alls arbetar med jämställdhet.

- Jag kan säga att jag tänker inte riktigt, alltså det här manligt kvinnligt, jag utgår inte från det, utan jag utgår nog från helheten, från helheten, jag tror, jag vet inte hur jag ska förklara. Jag tänker inte på det, om jag säger så, det är liksom inget problem för mig. Jag ser inte det som, utan jag utgår från människan, jag utgår från, ja helheten på nåt sätt. Jag som person, alltså, jag ser inte det som ett problem, kan jag säga så. Hm. Jag tänker inte på det, alltså, jag tänker inte på det här med jämställdhet. Jag gör inte det. (Gruppledare)

Som tidigare nämnt förekommer vissa formella krav på jämställdhet såsom läroplan eller jämställdhetsplan, men den största anledningen till varför jämställdhetsarbetet bedrivs inom introduktionsutbildningen förstås som följd av en allmän samhällsanda eller av enskilda individers engagemang eller lämplighet.

- *Bakgrunden till att ni jobbar så här, som ni säger, har det som en integrerad del, hur långt tillbaka sträcker det sig?*
- Alltså, det är ett tänkande för oss tror jag som vi har med oss, alltså rent personligen i märgen på nåt sätt, alltså vi är ju inte, alla är inte svenskfödda men vi lever i Sverige och för oss är det naturligt att det är något sånär jämlikt. (Rektor Komvux)

Bakgrunden till det jämställdhetsarbete som bedrivs inom ramen för kommunernas introduktionsutbildningar tycks i stor utsträckning förklaras som något ”naturligt” eller ”självklart” snarare än som resultat av direktiv uppifrån och att området uttalat är något som prioriteras inom verksamheten.

- *Varför jobbar ni med jämställdhet?*
- Det är väl naturligt och viktigt, alltså det, det är inte, det är inte nån sorts uppifrån, utan det bara faller sig helt naturligt och viktigt. (Rektor Komvux)
- [...] sen [i] hela samhället talar man ju om att jämställdhet och rättigheter, skyldigheter och vad det nu kan vara ju, så att det känns, det känns naturligt för oss att jobba på det här sättet. (Biträdande rektor)
- Jag tycker att alla människor har lika värde oavsett kön, så för mig är det så självklart, min människosyn säger mig det va. (SFI-rektor)

7.2 Att utgå från individen

I intervjuerna med de utbildningsansvariga och utbildningsanordnarna uttrycks att det finns en strävan efter en individualisering av introduktionsutbildningarna. Betydelsen av att utgå från individen, den enskilda människan, är något som upprepade gånger framhävs i datamaterialet. Denna individualisering ses också som betydelsefull i arbetet med jämställdhet. Apropå sitt jämställdhetsarbete berättar några intervjupersoner följande:

- Det är ju en sån självklarhet så jag ser inte att jag gör nåt speciellt för det, utan jag utgår från individen som jag har. Och då blir det ju jämställt, så ser jag det. (Handledare)
- Det låter ju fint att vi ska individualisera undervisningen och att vi ska ha en flexibel undervisning, vad betyder det egentligen? Vi tittar på varje individ och pratar med varje individ som om det var den enda och viktigaste personen just då va, och då tror jag att allting kommer. (SFI-rektor)
- Vi jobbar ju väldigt individuellt va, när vi jobbar med flyktingarna, och det är kanske mer då man tänker, man tänker liksom inte att man gör annorlunda, utan det är ju individen man försöker hjälpa utifrån deras förutsättningar. (Gruppledare)

Ett framgångsrikt jämställdhetsarbete förklaras som ett resultat av en stark fokusering på individen och en i hög utsträckning individualiserad introduktionsutbildning. Av intervjuerna framgår också att detta individperspektiv ibland är den främsta utgångspunkten i det jämställdhetsarbete som bedrivs.

- *Om man tänker på jämställdhet då, vad är det för nåt? Hur förstår du och definierar du det begreppet?*
- Ja det tycker jag är det här med alla människors lika värde, att man utgår från personen och dens behov, upplevda behov. (Rektor Vuxenutbildning)
- Vi har inga jämställdhetsplaner vad det gäller introduktionsarbetet så, det finns ingen handlingsplan för hur vi ska titta på jämställdhetsaspekten i introduktionsarbetet, nej, däremot så finns det ju delar av introduktionsreglementet, och instruktioner som vi har i det dagliga arbetet om hur vi ska arbeta som har jämställdhetsaspekter med va.
- *Vad är det för instruktioner i det dagliga?*
- Nä men det är ju just det här att alla individer ska uppmärksammas för den dom är, alltså att man ska jobba för en individuell utveckling för individen själv, och inte med nåt annat för handen va. (Integrationschef)

Intervjupersonen ovan betonar, liksom många andra, starkt vikten av att se och utgå från den enskilda individens behov i jämställdhetsarbetet. I ett avsnitt längre fram kommer detta dock att framstå som något motsägelsefullt då samma intervjuperson berättar om hur ett sådant individperspektiv kan ge konsekvenser som tvärtom kan förstås som något som starkt motverkar jämställdhet. Denna strävan efter individualisering tycks problematiskt på mer än ett sätt eftersom den dessutom också rimmar illa med den syn på kursdeltagarna som framträder i materialet.

- Våra handläggare brukar lite, inte slarvigt ska jag säga, för det avspeglar verkligheten, brukar säga att det är lättare med jugoslaverna, och det har ju också sina skäl, det är ju inte etniskt så att säga, det är ju inte genetiskt så att säga, betingat utan...
- *Men vad är det som är lättare?*
- Ja, jämställdhetsarbete till exempel. Att få ut kvinnor i förvärsarbete är lättare. (Integrationschef)

Även om det ofta påpekas att deltagarna i introduktionen utgör en heterogen grupp så finns exempel på hur deras egenskaper och behov snarare hänförs till deras ursprung i en viss kultur, nation, religion, folk- eller språkgrupp än som uttryck för deras individualitet. Citatet nedan är en del av en utläggning om kvinnliga deltagare som hindras från att komma ut i arbete av sin familj eller man.

- [...] sen har dom ju 30-40 års erfarenhet av en annan kultur, och det är inte lätt att omvända människor och det är kanske inte vårt syfte heller och göra, utan det vi uppmanar dom till i stället är att hitta en balans, att dom behåller sin kultur men hittar en balans och leva i Sverige istället. [...]
- *Vad talar du om för kulturer?*
- Alltså, det är ju om man kommer från ett arabisktalande land så är det ju andra kulturer som är rådande där.
- *Men det du menar är kulturen i arabisktalande länder?*
- Ja, även det och sen, alltså, vi har ju en rätt så [stor] spännvidd på nationaliteter här så det är inte bara araber.
- *Men alla har dom här problemen som du pratar om?*
- Ja, i princip och det är ju kanske mest märkbart hos en del, från vissa riktade länder, att dom har det här, problem vill jag inte säga, utan det är kultur som dom har med sig. (Projekt- och utvecklingsledare)

Denna typ av uttalanden kan också analyseras i termer av ”vi” och ”de” vilket kommer att diskuteras i nästa avsnitt.

7.3 De andra

En stor del av de konkreta exempel som ges i intervjuerna angående jämställdhet handlar om att det tas upp i den allmänna samhällsinformation som kommunerna ger till nyanlända i särskilda introduktionskurser eller som en del av SFI-undervisningen. Kursdeltagarna informeras om jämställdhet för att förstå den syn på relationen mellan kvinnor och män som ”vi” har i Sverige, som om svenskar var en homogen grupp av människor med en enhetlig uppfattning av jämställdhet. Utgångspunkten tycks vara att denna uppfattning skiljer sig åt mellan ”svenskar” och de flyktingar och invandrare som deltar i introduktionsutbildningarna. Jämställdhet framställs som en norm som ”vi” i Sverige lever upp till, men som är främmande för ”de andra”. Denna skillnad tycks också förstås som en betydande anledning till varför det är viktigt att jämställdhet ingår i utbildningen. Nedan följer några intervjupersoners svar på frågan om eller varför det är viktigt att jämställdhet ingår i introduktionen.

- *Varför är det viktigt att jämställdhet finns som en del av introduktionen?*
- Ja det är ju en del av vårt tänkande i Sverige, att det är så, ska man då introduceras i Sverige så bör man ju ta del av det så fort som möjligt, så att man åtminstone får en förståelse för det eller får höra om det, sen är det ju svårt att omvända människor, men man måste ju ta upp det väldigt mycket. [...] Eftersom många kulturer har ett helt annat synsätt än vad vi har på det, så ska man då komma in i det svenska samhället så bör man ju först och främst informeras och förhoppningsvis också närma sig det tänkandet. (Rektor Komvux)
- *Ser du det som viktigt att jämställdhet ingår i introduktionen?*
- Ja, absolut. Särskilt information om hur vi ser i Sverige på jämställdhet, det tycker jag är jätteviktigt.
- *Varför är det så viktigt?*
- För att man ska kunna fungera då i ett svenskt samhälle, på en svensk arbetsplats, hur man ska bete sig. Vi har ju många exempel där vi har fått ut manliga i praktik där dom inte har haft respekt, eller visat respekt, för att det har vart en kvinnlig chef till exempel. Det är inte bra. (Projekt- och utvecklingsledare)
- *Varför är det viktigt att det ingår i introduktionen tycker du?*
- Nä, jag kan ju tycka att eftersom man kommer till ett annat land som är kanske långt ifrån det man är van vid att leva i sitt, vad ska man säga, hemland så att säga, så kan det va bra att veta att svenskar, eller i Sverige, så har vi ett annat synsätt kanske, jag vet inte. (Tillförordnad rektor Vuxenutbildning)

Jämställdhet framställs som ett grundläggande fundament i det svenska samhället och det uppfattas därför som nödvändigt att de nyanlända ges information om hur ”vi”, dvs ”svenskar”, ser på jämställdhet. I citaten ovan framgår också en tydlig uppfattning om att ”vi” har en annan syn på jämställdhet än ”de”, dvs. deltagarna i introduktionen med ”annan” bakgrund eftersom de har ursprung i annan nation, religion, folk- eller språkgrupp än det ”svenska”. Gränsen till vilka som räknas till ”de andra” verkar dock vara flytande eftersom västerländska eller europeiska invandrare inte i lika hög utsträckning uppfattas som ”de” trots att de ändå inte är ”svenskar”.

- Dom [europeiska invandrare] har ju ungefär samma synsätt på jämställdhet, inte riktigt, men alltså dom, man behöver ju inte, prata om, om självklarheter egentligen på samma sätt i samhället. (Studierektor Komvux)
- Vi propsar ju på ganska mycket att kvinnor ska ju ut också va, och där kan det ju ta tid i en familj som kommer från en fjärran kultur, kommer man från dom europeiska länderna, så kommer man från Jugoslavien som en stor del av vår flyktinggrupp har kommit ifrån så är ju inte det något främmande eller skrämmande. (Handläggare/Flyktingsamordnare)

I intervjuerna framkommer också en utvecklingstanke där ett historiskt perspektiv används i undervisningen där ”svenska” förhållanden förr i tiden jämförs med hur ”de andra” lever idag. Det verkar finnas en uppfattning om att de traditionella och omoderna ”andra” befinner sig i en annan tid än moderna och utvecklade ”svenskar”. Detta synsätt visas även i följande citat där intervjupersonen refererar till en forskare.

- Det finns en sociolog i Stockholm, en persisk man, en iransk man, som har sagt såhär i sin doktorsavhandling, att männen lever i, när dom kommer hit, männen lever i forntiden, kvinnorna i nutiden och barnen i framtiden, och det tycker jag är väl formulerat. Han heter [ohörbart] Mehardad Darvishpour. Invandrarna lever i gårdagen formulerar han det, kvinnorna i nuet och barnen i framtiden. (SFI-rector)

7.4 Att stärka kvinnorna

För att komma till rätta med den bristande jämställdhet som uppfattas bland deltagarna i introduktionen talar det mycket om att stärka människan och i synnerhet kvinnan. Dessa insatser för att stärka kvinnan handlar då om att ”andra” kvinnor informeras om svenska förhållanden för att därmed kunna lyftas till samma nivå som ”svenska” kvinnor, som representerar den eftersträvarvärda normen för jämställdhet.

- [...] att försöka stärka invandrarkvinnornas identitet så att dom känner att dom vågar säga ifrån på ett annat vis än dom kanske ibland är vana från sina hemländer. (Studieledare)
- [...] vi måste stärka kvinnorna, speciellt dom lågutbildade, det ingår i kursplanen, det ingår i kursplanen, det finns, samhället och vardagslivet och arbetslivet och jämlikheten och demokratin är [ohörbart] inslag i kursplanen. (Studierektor Komvux)

I intervjuerna framkommer också en klassaspekt då utbildningsnivå ses som något avgörande för jämställdhet. De lågutbildade kvinnorna uppfattas vara i särskilt behov av jämställdhetsåtgärder som går ut på att de ska bli stärkta. Detta är för det första eftersom utbildning i allmänhet antas ha positiva effekter på så vis att utbildning medför kunskap om sina rättigheter vilket i sin tur öppnar upp för möjligheter. För det andra uppfattas dessa lågutbildade ”andra” kvinnor också vara underställda sina ”andra” män.

- [...] att stärka kvinnorna, ta bara en sån sak som lågutbildade kvinnor, där ju männen talar för kvinnorna och där kvinnorna inte förstår att dom också har rätt att skaffa sitt eget bankomatkort, det är ju alla dom här små, små detaljerna som man måste lyfta upp, hela vardagslivet, att bygga på information om vad man som kvinna har möjlighet att göra i Sverige. (Studierektor Komvux)

- Nu trycker jag mycket på kvinnan men det är ofta så i dom här länderna att kvinnan ofta inte är på samma nivå som mannen i många situationer, man kan ju tänka sig motsatt också, men ofta är det ju så att kvinnan inte har samma värde på sitt sätt iallafall, som mannen, och då har vi arbetat med att stärka kvinnorna här. Dels för att ge dom ett alfabete, en förmåga att ta till sig kunskap runt omkring sig, och dels att bli starka och våga prata och skriva och så vidare, och det har varit väldigt konkret och framgångsrikt. (Rektor Komvux)

I viss utsträckning framträder det i intervjuerna en bild av förtryckta kvinnor som hindras att delta i utbildning och ett liv utanför hemmet av sina män, sin släkt eller sin kultur. I citaten nedan framkommer en bild av att de ”andra” männen medvetet och utstuderat vill hålla kvinnan utestängd från det ”svenska” samhället.

- [...] männen kan ju räkna ut detta. Ju mer barn vi har hemma ju längre från svenska samhället kommer kvinnan. Alltså lever ju patriarksamhället kvar ju. Och här är det ju jätteviktigt att även då, när man som [namn] nämnde här, att en kvinna kan faktiskt säga nej, nu vill inte jag ha fler barn.
- *Men ser ni det så att det finns många män som vill hålla sin kvinna borta från det svenska samhället?*
- Ja, gud ja. Alltså det är 70 procent. 70 procent, lätt kan jag säga det alltså. Dom andra är lätt räknade. (SFI-lärare)
- Vi har ju märkt när vi har varit framme vid en anställning, och ofta så har det varit en kvinna då som har kunnat få en anställning men som har blivit stoppad då av antingen familj, mannen, för att dom vill helt enkelt inte att kvinnan ska ut i arbete. (Projekt- och utvecklingsledare)

En strategi för att nå dessa kvinnor är att starta särskilda kvinnogrupper inom introduktionen. I anknytning till en sådan kvinnogrupp sades följande:

- Dom flesta är jättetacksamma för att möjligheten finns och för att dom får möjlighet att yppa sig, och säga det dom tycker, det är, många är fortfarande lite förtryckta.
- *Men vilka, vilka tänker du..?*
- Många, i vissa kulturer. Jag vet inte om det hänger ihop med kort utbildning eller hög utbildning. Du kan ta arabisktalande, men det är fel att säga alla arabisktalande, men ifrån olika delar utav världen, olika kulturer, så har kvinnorna en speciell syn på sig själva och dom ska gå hemma och dom ska ha maten färdig när mannen kommer hem va, ungefär som vi hade det förr i tiden. Men det är mycket sådant dom [har] med va, för att ge kvinnorna en chans, ge dom självförtroende, ge dom möjlighet att gå på utbildningarna, det är inte alla kvinnor som tillåts utav sina män att göra det. (SFI-rektor)

I citatet ovan ses tydligt hur olika faktorer som kultur, utbildningsnivå, språk och grad av traditionsbundenhet vävs samman till en bild av förtryckta kvinnor. Kvinnorna framställs i viss mån som offer för en förtryckande ”annan” kultur i allmänhet, eller av förtryckande ”andra” män i synnerhet. Denna bild förstärks också i materialet genom en uppfattning om att de ”andra” männen förlorar på flytten till Sverige genom minskad status och kontroll över familjen. Det tycks dock även finnas utrymme för ifrågasättande av denna bild av den ”andra” kvinnan som förtryckt och ojämfälld. Att denna bild är något som intervjupersonerna måste förhålla sig till säger dock något om hur diskursen ser ut. I citaten nedan framkommer uppfattningar som ifrågasätter denna bild av kvinnorna i introduktionen som förtryckta och ojämfällda.

- Jag tycker att jämställdhet är viktigt i allmänhet, det tycker jag. I introduktionen, jag vet inte jag, det är inte så att jag upplever dom familjer som jag har kommit nära att, om man skulle säga att kvinnorna där skulle vara mer förtryckta än vad jag ser [att] andra svenska kvinnor är, eller har mindre och säga till om, eller har mer, vi har inte så många liksom sådär, om man ska säga som motsvarar alla fördomar om liksom urpatriarken som säger till kvinnan. (Flyktingsamordnare)
- Alltså, precis, det är ju lättare och ha, det jag tror jag många kommuner jobbar med, precis som vi i [kommunen], vi ser kvinnorna, dessa stackars förtryckta kvinnor som vi måste lyfta upp och så gör man speciella kurser för kvinnorna. Men vi skulle precis, som vi har hälsa och motivationskurser för kvinnor, så skulle vi behöva hälsa och motivationskurser för män. (Handledare)

Sist i ovanstående citat framkommer också en kritik mot en ensidig fokusering på kvinnan, en åsikt som intervjupersonerna delvis själva uttrycker i materialet och en uppfattning som de också menar finns bland både kvinnliga och manliga deltagare i introduktionsutbildningarna.

7.5 Slöjan som symbol

I följande citat framkommer kritik mot hela den typ av undervisning som går ut på att informera ”de andra” om svenska förhållanden som har omtalats ovan.

- Det kanske visar sig att jag och Mikael är mindre jämställda än vad Farida och hennes man Achmed är. Så att, det är så lätt, alltså vi, och det har vi ju, så har ju SFI-undervisningen varit i Sverige, [den] genomsyras ju av det här, att nu ska vi berätta. Vi ska berätta om svenska traditioner, vi ska berätta om svenska systemet för nu ska ni bli integrerade. Och det gäller, det är viktigt att liksom att nåstans vända på, vad har du med dig, hur funkar det för dig? Här kanske det sitter en extremt jämställd människa. Men jag ser ju bara den här somaliska tjejen med slöjan liksom. (Programutbildare/Utbildningskonsult)

Likt citatet ovan visar är slöjan en tydlig symbol för allt detta som enligt diskursen tycks stå långt ifrån jämställdhet: kvinnoförtryck, tradition, religion osv. I synnerhet muslimska kvinnor framställs som ett offer för mannen, kulturen, religionen samt traditionen och därmed helt olik uppfattningen av en ”svensk” jämställd kvinna. Med slöjan följer också en föreställning om muslimska kvinnors hinder och bristande kapacitet.

- För några år sedan hade vi en kvinnlig civilingenjör ifrån Afghanistan eller Irak som var på tekniska verken här, med huckle och alltihop, men ja, så det var verkligen det här att bryta det invanda tankemönstret.
- *Vilket tankemönster?*
- Ja...
- *Vems tankemönster?*
- Ja, vems. Det är ju allas tankemönster litegrann. Vårt tankemönster som vi, både att vi är väldigt inne på att jobba för det jämlika, samtidigt så, så vet vi ju om att vi har olika syn på män, kvinnor och att samhället också har olika syn på invandrare, svenskar och att, ja, det finns där, så att säga, den här synen. (Rektor Komvux)

Nedan följer ytterligare ett citat som tydligt åskådliggör hur beslöjade kvinnor förutsätts vara helt annorlunda ”svenska” kvinnor och hur intervjupersonen identifierar en stereotyp bild av muslimska kvinnor.

- Jag hade polisen på besök en gång och då var det bara muslimska kvinnor. Och reaktionen var efteråt, ”Wow, här satt dom där kvinnorna i sina långa, långa kappor och sen slöjor, helt täckta, men man kunde se när det glipade i slöjan att det var högklackat och jeans och nylonstrumpor och sånt där, det trodde inte vi”.
- *Sa poliserna?*
- Ja. Nu är det några år sen, men det var så, det var det här, man kan se [ohörbart], helt otroligt, och det är den här bilden vi har av muslimska kvinnor. Kvinnor i slöja och långa, [ohörbart], förtryckta av sina män. Dom är säkert slagna och dom är tvungna att stå hemma vid spisen och föda barn. (Handledare)

I citatet ovan kan även en sexualiserande blick utläsas där de ”andra” kvinnorna objektifieras av svenska poliser. Det ”andra” sätts i tydligt motsats till det ”svenska” då den täckta muslimska kvinnan ställs i relation till avkläddhet i Sverige. Citatet nedan öppnar även upp för en reflektion över jämställdhetens premisser då intervjupersonen vittnar om hur beslöjade kvinnor diskrimineras av offentliga arbetsgivare i Sverige.

- Det är inte länge sen, jag vet inte hur jag ska säga det här, för det väldigt svårt. Det är inte länge sen, kvinnor i slöja som var utbildade lärare från sitt hemland, fick nej till anställning som lärare här i kommunen. Okej, du kunde få en praktikplats, men när det kom så långt som till anställning, bar du slöja, antingen fick du ta av dig den eller så fick du ingen anställning. Jag tror det har förändrats, men jag är inte helt säker på det, att vi har lärare anställda som bär slöja. Och det är folk anställda utav kommun, landsting och stat som gör dom här prioriteringarna. Dom måste ju för sjutton utbildas på nåt sätt alltså va. Alltså, en utbildad lärare från Irak som har slöja, kan vara minst lika skicklig som en svensk person utan slöja. Alltså det är yrkesskickligheten, inte klädseln. Jag vet inte om man anställer lärare som har kortkort och uringat, men det tror jag att en sån person kan gå före en kvinna i slöja. (Handledare)

I intervjuerna framkom även ytterligare exempel på hur föreställningar om slöjan kan ge allvarliga konsekvenser. Följande citat gjordes i anknytning till en studie där den arbetsförmedling som den intervjuade utbildningsansvarige samarbetar med ingick.

- Alltså det blev ett litet ramaskri i [stadsdel] för när [namn] hade varit där och pratat med dom så kunde hon konstatera att vissa kvinnor med slöja, eller kvinnor med slöja, över huvud taget inte, dom befattade sig inte med kvinnor med slöja, ute i [stadsdel] på AUC där, Arbets- och utvecklingscentra, för dom skulle ju ändå aldrig ut och jobba. (SFI-rektor)

Även om citatet nedan påvisar ett förhållningssätt där slöjan inte behöver vara ett hinder för anställning så är det tydligt att utgångspunkten är att slöjan utgör ett problem, men som i detta exempel dock går att lösa.

- Jag hade ett annat projekt, en utländsk kvinna som hade slöja, och som hade visat lite intresse för det här med verkstad, så jag tog med henne i verkstan och gick runt med henne själv, och pratade och berättade och liksom, vad det är och allting såhär, hon var helt eld och lågor, och hon ville jättegärna, var jätteintresserad, och vi pratade om hur man kan lösa det är med slöja, och att, så att det inte fastnar i maskiner, och liksom att om man ska svetsa att det ska vara brandsäkert och så vidare, det finns ju lösningar på allt va. (Studie- och yrkesvägledare/Utbildningskonsult)

7.6 Familjen

En intervjuperson gör i anknytning till kommunens jämställdhetsarbete en distinktion mellan ett arbetsperspektiv och ett familje- och barnperspektiv som stämmer mycket väl överens med hur det talas om jämställdhet i materialet. Jämställdhet tycks dels handla om den heteronormativa familjerelationen där kvinnan och mannen skall dela ansvar för hushållsarbete och barn, och dels om förvärvsarbetet där både kvinnan och mannen skall ha en yrkesroll och bidra till familjens försörjning. Familjen framstår som en central utgångspunkt utifrån vilken många av resonemangen i anknytning till jämställdhet utgår. Trots att mycket fokus läggs vid individen och att det talas om individualisering och individanpassning så framstår familjen som en given utgångspunkt i resonemangen kring jämställdhet. För en intervjuperson var familjen så central att den ingick i själva definitionen av begreppet jämställdhet.

- *Men om du tänker på jämställdhet då, vad betyder det för dig, hur förstår du begreppet, hur definierar du begreppet?*
- Jag definierar [det] som att både man och kvinnan som har bildat en familj ska samarbeta tillsammans, ha gemensamt ansvar för allt, och det betyder inte att någon ska offra sig för den andre, alltså det måste vara en gemensam, för att då båda två ska ha både rättvist och roligt och alltså inte känna sig mindervärdig och så. (Samordnare)

I anknytning till vad som sker inom familjen och i hemmet tas hemarbete med allt vad det innebär av att diska, städa och göra hushållets inköp ofta upp som en aspekt av jämställdhet. Trots att detta område ofta berörs av intervjupersonerna verkar det inte som att detta område ses som särskilt relevant. Likt citatet nedan visar finns andra områden som ses som mer avgörande för jämställdhet.

- Vad är jämställdhetsfrågor, är det att mannen diskar lika ofta som kvinnan, vilket jag tycker är futtiga frågor [skrattar], alltså vad, det är, det är ju inte, men sånt, sånt diskuterar man naturligtvis i klassrummen och att det är, man ska hjälpas åt i familjelivet, i hushållet och så vidare. Men, men det är ju inte det som är jämställdhet, utan jämställdhet handlar ju om att man blir, att man blir stärkt som människa och stärkt som person och vågar. Kvinnornas roll på arbetsplatsen, att kvinnorna ska kunna ta för sig till ett arbete, utbilda sig till att komma ut på ett arbete, möjligheten att dagis och att man delar på ansvaret för att hämta och lämna barn och såna här saker. (Studierektor Komvux)

Ett område som däremot tillskrivs stor betydelse i anknytning till jämställdhet är barn och föräldraskap. Dessa ämnen berörs ofta i materialet och information och diskussioner kring detta tycks vara vanligt förekommande i introduktionsutbildningarna.

- Jag har ju då en föräldragrupp, där det är fyra arabiska familjer, fyra mammor och fyra pappor, och den är jämställd på det sättet, eller ja, jo jämställd på det sättet att det är, vad ska jag säga, dom här fyra mammorna, eller fyra kvinnorna eller hur man ska säga, att det är på lika villkor på nåt sätt va, och där jag kan, eller vi kan, för det är ju [en] typ av samtalsgrupp, alltså där dom ska, den heter egentligen flyktingskap – föräldraskap, så den tar upp väldigt mycket, men ibland så kommer vi ju in på jämställdhet va. [...]

- Vad brukar det vara för diskussioner som kommer upp [ohörbart]?
- Ja, nu kopplar vi ju allting till barnet på nåt sätt va, alltså, det kan ju vara... Jag vet inte hur jag ska säga det, alltså det finns ju ändå nåt vi bär med oss i vår könsroll, och särskilt i mammarollen eller papparollen eller hur vi nu vill. (Projektledare)

Det mest uppenbara med denna fokusering på familjen är den heteronormativitet som jämställdheten bygger på. De familjer som diskuteras är så kallade kärnfamiljer bestående av en mamma, en pappa och barn. I materialet omnämns ibland familjer bestående av ensamstående (i huvudsak mammor), heterosexuella parrelationer utan barn, utökade familjer bestående av flera generationer och singlar, men den familjeform som utgör grunden i resonemangen är alltid den heteronormativa kärnfamiljen. Tystnaden kring icke-heterosexuella samlevnadsformer framstår i det närmaste som massiv.

- Är det nånting som ni diskuterar, jämlikhet om man inte ser familjen som grund, eftersom det finns ju många olika sätt att forma sitt liv på?
- Nu hängde jag inte med.
- Att alla kanske inte väljer att leva, ja i kärnfamilj.
- Jag menar du singel eller separerad, alltså skilda..
- Ja, singel eller separerade eller kanske homosexuella relationer.
- Nä, det är det inte, nä. Det är ingenting som man skulle våga närma sig med, iallafall inte homosexualiteten, jag tar upp den när jag pratar om, alltså den här, oavsett den, men det är ingenting som vi tar upp därför att jag har inte den kunskapen om deras sätt att se på det, då kan jag heller inte bemöta det rakt av på det sättet, tycker jag va, utan då får det va någon som känner till deras sätt att tänka, alltså så va, så jag ger mig absolut inte in på det. (Projektledare)

7.7 Arbetet

Kommunernas introduktionsutbildningar är i varierande utsträckning inriktade på att förbereda deltagarna inför arbetslivet i Sverige. Talet om arbetet bygger, liksom talet om familjen, på ett heteronormativt resonemang där både kvinnan och mannen ska bidra till familjens försörjning genom förvärvsarbete. I intervjuerna framkommer att denna tvåförsörjarmodell är något grundläggande för livet i Sverige som deltagarna i introduktionen behöver förstå eller anpassa sig till.

- Och jämställdhet ligger ju för mig väldigt mycket i att ge dom dom här tankarna att här är det så, kvinnor ska jobba, kvinnor ska bli självförsörjande, män ska också arbeta, skaffa pengar, men i Sverige behöver båda två göra det för att det ska fungera. (Handledare)
- [Vi] försöker också påvisa hur viktigt det är att båda förvärvsarbetar i ett land som Sverige, eftersom vår ekonomi i Sverige, våra löner i Sverige, våra priser i Sverige går ju ut på att två ska arbeta, inte en. (Integrationschef)

Den jämställdhetsaspekt som framkommer i anknytning till arbete är just betydelsen av att få ut de kvinnliga deltagarna i arbetslivet vilket i intervjuerna ofta framstår som något problematiskt eftersom de kvinnliga deltagarna i introduktionen ofta uppfattas som familjeorienterade och i avsaknad av yrkeserfarenhet.

- Det är ju litet tuffare att prata med kvinnorna som kommer då från Afghanistan och Irak och få dom att förstå att här i Sverige så arbetar kvinnor också. För helt riktigt som dom säger så har dom ju ett arbete i hemmet med sina barn, och det kan ju jag hålla med om också att det har man ju, alltså man, att vara hemma är ju ett arbete. Men att gå utanför hemmet och börja fundera på vad ska jag göra med min yrkesroll om, när jag ska ut på arbetsmarknaden, det tar tid, men det diskuterar vi. (Handledare)

I materialet framkommer en bild där kvinnors erfarenhet av obetalt arbete i hemmet inte är något som värderas på den svenska arbetsmarknaden. En intervjuperson exemplifierar dock hur de istället för att fokusera på kvinnornas avsaknad av yrkeserfarenhet försöker lyfta fram den kompetens kvinnorna har inför deras inträde på arbetsmarknaden.

- Beroende på vem du är och det du har med dig så finns det ju olika syften med praktiken va. Någon har kompetens och ska ut och visa den kompetensen. Någon har erfarenhet men inte från arbetsmarknaden, okej, då går dom ut för att pröva på [...] männen är ju så självklara i sin identitet, ja men ”jag är målare”, och kvinnorna ”nä, jag har inte, hemmafru”. [...] så börjar vi att okej, en målare han målar kanske inomhus, och utomhus, och så går vi igenom då vilka yrkesgrupper vi har i gruppen då, och så kan det vara murare, målare, bilmekaniker kanske och sen har vi då hemmafrun [...] fiskaren han fiskar på havet och så, och bonden och bilmekanikern och så, och så kommer man till hemmafrun då, så ser man: ”Ja men vänta här, hörni, ja men hemmafrun hon reparerar, hon fiskar, hon bakar, hon säljer, hon har ju alla dom här”, och då ser man också hur det liksom bland männen i gruppen går upp ett ljus. [...] Det tycker jag är nummer ett va. Det är ingen som är bara hemmafru, utan ”jag har jobbat hemma”. Bara och höra dom liksom att säga efter några månader, jaha, vad har du gjort? ”Jobbat hemma”. (Programutbildare/Utbildningskonsult)

Samma intervjuperson menar också att det finns skillnader mellan olika utbildningsanordnare och hur inriktade de är på att få ut kvinnliga deltagare i arbete. I citatet nedan berättar hon om en reflektion som en kvinnlig deltagare gjort över skillnader i arbetssätt mellan olika introduktionsutbildningar.

- Efter två månader här på [utbildningsanordnare], hon var ju totalt nybörjare, så sa hon såhär: ”[namn], på Komvux så satt jag i en [ohörbart-]grupp, och vi satt och stickade, och vi handarbetade och vi pratade nästan ingenting. Här, här pratar vi arbete, vi pratar praktik” och, ja, så nånting, och där kände jag liksom att, ja, fan också liksom, så tyvärr, tyvärr så tror jag det. (Programutbildare/Utbildningskonsult)

Det framgår också av intervjuerna att de kvinnliga deltagarna i introduktionen inte alltid förväntas kunna leva upp till jämställdhetsidealet som förvärvsarbetande kvinna.

- I vissa fall ett jämställdhetsmål, det kan ju vara att, utan att på förhand [säga] vad som är möjligt att göra så kan man säga, för den här kvinnan till exempel, kan det vara en jättevinst om vi över huvudet taget kan få henne att fungera integrerat i Sverige som mamma och som maka. Att kunna ta, kunna ta samtal med skolan, kunna ta ansvar för barnens fostran, barnens utbildning, alltså handla, alltså sköta kontakter med omvärlden. I vissa fall, i vissa fall får introduktionen ha så i våra ögon kanske lågt ställda mål, för individen är det ganska högt ställda mål ibland. (Integrationschef)
- Jag tänker på dom väldigt lågutbildade kvinnorna inom introduktionen, där man tidigare trodde att dom inte skulle komma ut på en arbetsplats över huvudet taget, men det har visat sig att dom, dom har alltså inget yrke med sig i bagaget, dom har arbetat hemma, i hemmet med barn och familj och hjälp till på gården och så, en hel del utav dessa kvinnor har fått jobb på dagis. (SFI-reaktor)

Andra intervjupersoner betonar dock att de behandlar kvinnor och män lika. Intervjupersonen nedan uppfattar introduktionen som en förberedelse inför arbetslivet och att det därmed är viktigt att samma krav ställs på de kvinnor och män som deltar i utbildningen.

- Vi är ju ganska hårda när man säger att [...] jag kan inte studera på eftermiddagen för att jag måste hem och laga mat eller jag måste hämta mina barn på dagis. Vad gör din man då, är han hemma? Ja men okej, då kan [han] hämta barnen. Och det här är vi jättehårda med, alltså vi byter inte kurser på grund av att man vill hem och laga mat för mannen utan vi försöker få ett gemensamt ansvar här att det här en arbetsdag, och hela arbetsdagen är från åtta till 16.30 även om du inte går i skolan hela den tiden, så att man inte ska kunna få välja förmiddag eller eftermiddag. (Studierektor Komvux)

En annan intervjuperson menar dock i citatet nedan att de i verksamheten omedvetet ställer olika krav på kvinnor och män i introduktionen.

- [När] det gäller barnomsorg så kan det verka litet som att man lappar och trixar för att barnomsorgen ska passa med kvinnorna, medan mannen...
- Inte utgår från mannen, nä men det är ju lite det jag kanske menar, lite det här att man bemöter kvinnor, jobbar med dom på ett annat sätt va, det är mer mjukvara, och så med männen är det mer hårdvara. Men som du säger, det gör man nog mycket omedvetet alltså, utan att egentligen tänka efter va, utan att man försöker att det ska passa in med kvinnors, både med SFIIn sen och, och man liksom ställer inte samma krav på kvinnan heller om hon har många barn, men mannen ställer man hundra procent på alltid va, för att, visst finns det såna saker, i introduktionen ja. (Gruppledare)

Ovanstående citat är ett exempel på hur det i materialet framkommer tecken på att det tycks finnas ojämsställd praktik inom introduktionen, något som kommer att diskuteras vidare i nästa avsnitt.

7.8 Ojämslälld praktik

I ett tidigare avsnitt skildrades en bild av de kvinnliga deltagarna i introduktionen som förtryckta och i behov av att bli stärkta genom särskilda insatser riktade mot kvinnor. Trots att kvinnan utifrån det verkar uppfattas som det huvudsakliga problemområdet i anknytning till jämställdhet i introduktionen så berättar flera intervjupersoner om rapporter eller utredningar som visar att männen får ta del av mer insatser och resurser. Detta upplevs dock inte enligt intervjupersonerna som något problem i den egna verksamheten.

- Jag vet att det har gjorts nån form av utredning tidigare, jag vet inte hur gammal den är, men där man tittade på att det var männen som fick ta del av mer åtgärder än kvinnorna, det vet jag att man har signalerat varningar kring liksom, eller att verkligheten har sett ut så, att kvinnor har i mindre utsträckning tagit del av åtgärder och stödinsatser och åtgärder för att komma igång.
- Och har ni då reflekterat över hur det ser ut i [kommunen], tittat närmare på om det skulle kunna vara likadant?
- Nä, nä, jag upplever det ju inte så, men jag har inte gjort nån vetenskaplig utredning eller bedömning av det liksom, det har jag ju inte gjort, och det har inte funnits anledning att göra det heller. (Handläggare/Flyktingsamordnare)
- Tidigare var det kvinnor fick mycket mindre introduktion ute i kommunerna än männen alltså, man lade det mesta på männen, man hade det perspektivet va, så jag har väl sen jag kom hit gjort mycket mer bara, alltså, försökt och göra litet för kvinnor som, behov som dom kanske då har mer, men utifrån barn- och familjeperspektiv och kvinnohälsa, ja, lite såna saker. (Projektledare)

I likhet med vad som framkommer i det sista citatet ovan verkar sådana insatser som riktas till kvinnor handla om just barn, familj och hälsa, dvs. sådana områden som traditionellt förknippas med kvinnor.

- Vi har ju haft lite projekt här faktiskt, med kvinnoprojekt, med kvinnohälsa [...] där dom går in på såna där saker som, ja, dom går på studiebesök på gynnottagningen och ungdomsmottagningen och, så dom får lite upplysningar om det här med vad kvinnor förväntas göra, föräldramöten och kvinnosjukdomar och kvinnliga saker och där dom kan prata i smågrupper med en handledare, det har vi ju gjort. (Rektor Vuxenutbildning)
- Jag startade en stor kvinnogrupp där vi pratade om barn och familj, eh, perspektiv då, och det var jättetrevligt och bra, och dom blev jättyeckliga, [...] och då var det ju vissa som sa men varför är inte min man här, för vi pratar ju mycket om kvinnofrågor [...] men då så sa en kvinna såhär då att, varför får inte männen vara med då här nu när vi sitter här och pratar om detta va. (Projektledare)

I materialet finns också indikationer på att även områden såsom reproduktion, preventivmetoder och kvinnofrid är områden som i vissa kommuner i huvudsak diskuteras i kvinnogrupper. En utbildningsanordnare som idag ger sex- och samlevnadsinformation i både kvinno- och mansgrupper berättar att det var först på de kvinnliga deltagarnas uppmaning som detta också började diskuteras med männen. Det finns dock även exempel där exempelvis föräldraskap och kvinnomisshandel också diskuteras i grupper bestående av både kvinnor och män, men den allmänna tendensen tycks vara att barn, familj och hälsa är områden som hänförs till kvinnor. Inte nog med att frågor som berör barn och familj i huvudsak tycks falla på kvinnors lott, ansvaret för att förändra föräldraskapet i en mer jämställd riktning verkar också läggas på kvinnor. Utifrån intervjuerna framgår det att kvinnorna uppmanas att minska sin frånvaro för vård av barn, medan det verkar som att männen inte uppmanas att öka sin frånvaro i samma utsträckning.

- [...] om man har sjukt barn hemma så är det ofta kvinnan som får stanna hemma. Ibland så påtalar vi då att dom elever ibland som har stor frånvaro, så säger vi väl ”kan du inte lösa det på annat sätt?”, ”nä det är jag som måste stanna hemma med barnet, min man gör det inte”, och det tar vi då ständigt upp när vi hör dom här argumenten, och säger det här måste vi ändra på, eller det måste ni ändra på. (Rektor Lärcenter)
- [...] när ett barn är sjukt, om man säger en kvinna då här, så är det oftast kvinnan som är hemma. Mannen verkar inte liksom ta del i detta, utan är det nånting som händer så är det alltså, ja det har vi ju, det vet vi ju om att så är det va, men då är det kvinnan som tar hand om detta, och vi försöker ju påverka när vi ifrågasätter närvaron då, för den ser ju vi ju, då säger vi ju det till kvinnan att ni är väl två om barnet, eller ni är väl två om era barn, det får man hjälpas åt med.

– *Men ni säger det inte till männen då?*

– Jojo, visst, det säger vi till männen också. Om vi får möjlighet att träffa dom, för oftast är det ju så att, eller inte oftast, men ibland är det så att mannen har varit i landet längre än kvinnan, och då har mannen genomgått SFI och levt i Sverige några år och han klarar sig med det svenska språket, och sen kommer då frun eller kvinnan från respektive land hit och då ska ju den också lära sig svenskan. (Tillförordnad rektor Vuxenutbildning)

En förklaring som ges till varför det är kvinnorna som uppmanas att minska sin frånvaro är att männen ofta lever i Sverige under en tid innan deras familjer anländer och att det därför inte ses som ett problem under männens introduktion. En intervjuperson betonar vikten av att diskutera frågor relaterade till jämställdhet med männen innan deras fruar anländer, men i övrigt saknas konkreta exempel på att jämställt föräldraskap diskuteras specifikt med de manliga kursdeltagarna i någon större utsträckning. Enligt intervjupersonerna är det också i huvudsak de kvinnliga kursdeltagarna som tar ut föräldraledighet och en konsekvens av detta blir att de får kortare introduktionstid än männen.

– [...] när någon får barn under introduktionstiden, vår introduktionstid fortsätter löpa då, vi har två år, men om det, då är det ju ofta kvinnan som är hemma med bäbisen, det går ju inte att komma ifrån. (Flyktingsamordnare)

En intervjuperson berättar dock att de i den aktuella kommunen låter bli att räkna in en föräldraledighet i introduktionstiden för att föräldralediga kvinnor skall gå miste om mindre tid i introduktionen.

– En föräldraledighet under introduktionstiden, räknas inte in i introduktionstiden, utan om Fatima blir gravid efter ett år i introduktion så går hon hem på föräldraledighet, och då kräver vi naturligtvis att hon ska ta så mycket föräldrapenning som hon får, för då räknar vi inte det som introduktionstiden, utan det ska så att sägas läggas på när hon kommer tillbaka i introduktion. [...] det är så det ser ut, iallafall i [kommunen] med dom grupper som kommit dit, när dom har små barn så är det kvinnor som tar hela den ledigheten, oavsett om vi tycker eller vad vi vill eller hur vi närmar oss det. (Integrationschef)

Flera intervjupersoner berättar också att de på olika sätt försöker hålla kontakt med kvinnor under deras föräldraledighet. Även om sådana åtgärder kan ha positiva följder för kvinnor som annars inte skulle delta i den kommunala introduktionen befäster det snarare än ifrågasätter faktumet att kvinnor tar det huvudsakliga föräldraansvaret.

– Alltså vi håller ju kvar introduktionen, vi håller ju kvar kontakten med den kvinna som är mammaledig, det är inte så att vi bryter för att du är föräldraledig, utan vi har ju kvar kontakterna och försöker uppmuntra under den tiden, kanske gå på öppna förskolan och träffa andra, och kanske läsa lite svenska. (Flyktingsamordnare)

– Jag vet inte om det har med jämställdhet, det har det kanske inte, vi har ju en, om man säger en grupp för föräldralediga mammor. Är det nånting som..? Där vi har en speciell introduktion för dom eftersom dom inte kan lära sig svenska eller vara ute i arbetslivet. Kan man säga att det är nånting?

– *Ja det får du svara på. Det är du...*

– Jag? [skrattar] Jaha. Ja, att man förbereder dom för sig, det kanske man kan säga. Vi har alltså då en introduktionskurs för föräldralediga mammor med barn upp till ett och ett halvt år och från det dom är fyra månader. Och då har vi då speciella, alltså det är bara dom som får komma med sina barn, och där får dom sin introduktion. Vi bjuder in föreläsare, dom får läsa svenska på enkel nivå. Det skulle man, alltså, jag vet inte om jag kan säga det. Du kan ta med det, så [småskrattar]. (Grupp- ledare)

Av intervjuerna framgår det också att den starka fokusering på individen som flera intervjupersoner framhäver som befrämjande för jämställdhet mellan kvinnor och män också kan resultera i att insatser främst görs för att män ska komma ut i arbetslivet.

– [Det] jag och vi försöker göra är ju att vi försöker hålla oss à jour med vad som skrivs, olika rapporter och slutsatser som man kommer fram till alltså, och det här till exempel att man vet att män får mer tid och insatser än vad kvinnorna får [...] och också det här med att dom som egentligen behöver minst introduktion får mest introduktion eftersom dom som står närmast arbetsmarknaden oftast får mest, det är dom man satsar på för dom tänker man, åh, där lägger vi våra krafter. (Flyktingsamordnare)

- När det gäller arbetsmarknadssidan till exempel så är det ju, majoritetsmässigt så är det ju män vi arbetat med där, alltså rent praktiskt. Ja, varför gör ni det säger nån då, jag menar helt enkelt, det är också ett individuellt perspektiv, därför att i dom fallen är dom individer som står närmast arbetsmarknaden. Dom har en yrkeserfarenhet kanske, dom har en yrkesbakgrund, dom har en yrkesidentitet, dom har en utbildning mot ett yrke. [...] Man kan liksom inte börja med att säga att vi ska ha ut lika många kvinnor som män i arbete, det skulle betyda i praktiken att vi skulle ha fått säga nej till att ta in vissa jobb, och det kan vi ju inte heller göra, utan det finns en samhällsekonomisk aspekt av det. (Integrationschef)

Trots att vikten av egen försörjning betonas och att många intervjupersoner berättar att de uppmuntrar kvinnor att öppna eget bankkonto finns även exempel på hur kommuner i sin praktik motverkar ekonomisk jämställdhet. En intervjuperson förklarar att de i den aktuella kommunen ”räknar per hushåll” och förutom i undantagsfall utbetalar familjens introduktionsersättning till mannens bankkonto för att minska antalet utbetalningar av besparingsskäl. Hon ser dock detta som något otänkbart för en ”svensk” kvinna.

- För jag menar, vilken svensk kvinna skulle [småskrattar] alltså gå med på att min chef på min arbetsplats han säger såhär, att vad heter din man [skrattar] alltså, vad har han för kontonummer så skickar jag din lön in där. Så det, idag skulle ju det va helt tabu, för oss, för dig och mig, eller så. (Projektledare)

7.9 Jämställdhet i Sverige

Det framgår av intervjuerna med de utbildningsansvariga och utbildningsanordnarna att jämställdhet är något som framhålls som en viktig del av det ”svenska” samhället och något som därför bör ingå i introduktionsutbildning för nyanlända flyktingar och invandrare. Detta förhållningssätt identifieras nedan i intervjupersonens självkritiska reflektion.

- För vi tycker ju gärna om att berätta, för vi är ju världsbäst på det mesta, särskilt på jämställdhet – i teorin. (Programutbildare/Utbildningskonsult)

I intervjuerna görs också mer eller mindre medvetna kommentarer om hur jämställda ”svenskar” egentligen är, ofta genom personliga reflektioner över sin egen eller andra närståendes situation. Intervjupersonen nedan kommenterar jämställdhetens utveckling i Sverige.

- Det har väl haft lite effekt men vi är ju alltså inte mycket bättre, tyvärr det lever ju kvar, jag kan bara se på min dotter som har två barn, hur hon sliter, visserligen [har hon] en man som har varit pappaledig, men oftast då på sommaren va, när det är så lämpligt att vara ledig va. Så visst vi har dom här diskussionerna också. Småbarnsmammor som i Sverige idag jobbar med karriär och utbildning och hem och familj och, och det är inte så lätt. (SFI-reaktor)

Bland reflektionerna över jämställdhet i Sverige är just svårigheter med att kombinera arbetsliv med föräldraskap ett vanligt tema som kommer fram i intervjuerna.

- Sen kan man ju tycka, kan jag ju också tycka, ja men liksom, ”åh [namn], jag måste lämna tre barn på dagis och så måste jag hinna hit till tio, ja men välkommen till Sverige, ibland så är det lite tungt va, men samtidigt kan jag tycka, det är fan inte klokt, vad ska vi leva så för, jag vill inte heller leva som en idiot och liksom hålla på att kasta mina ungar halv åtta och hämta dom klockan fem, vad är det för liv? Så att, samtidigt som liksom vi står och säger då att, jamen såhär är det här, så får vi ju försöka förändra det också. (Programutbildare/Utbildningskonsult)

I citatet nedan går det även att urskilja att den ojämställda ansvarsfördelningen mellan man och kvinna är djupt rotad bland ”svenskar” och att det kan finnas ett motstånd till att efterleva jämställdhetsidealen.

- Det är som min dotter på 25 år, som inte har barn än, men som säger ”men mamma är inte modersrollen det, är inte det [det] enda kvinnan har som är hennes eget”. [skrattar] Alltså på nåt sätt så va, eh, som vi vill ha kvar för att, köket har vi ju fått lämna ifrån oss. Alltså, vilket till exempel min mamma aldrig skulle lämna ifrån sig till min pappa då va, det var liksom hennes domän, fick hon inte ha det så var hon inte den hon var, va [skrattar]. Och det kände jag dom åren jag var gift med min före detta man, han jobbade natt på tidning, och då jobba jag på dan och så fixade han och dona, och han, alltså jag, åh, näe, det gick inte, så det sitter ju, det sitter ju här liksom i den här kvinnogenen i ryggraden. (Projektledare)

En annan aspekt av ojämställdhet i Sverige som framgår i materialet är också löneskillnader mellan könen, något som det verkar finnas en medvetenhet om bland intervjupersonerna.

- När jag har information så pratar jag lön, och då tar jag också barnskötare för det är ju en av dom som är lägst betalda, och det, nu kommer jag inte ihåg exakt, men jag tror att det ligger på 14 000 eller nånting, och ingångslönen i verkstad ligger ju på 18 eller nånting sånt. (Studie- och yrkesvägledare/Utbildningskonsult)
- Att man då tittar tillbaka på, ja kvinnor, lika lön exempelvis, för samma arbete, hur man kämpar idag, ja kvinnliga ingenjör kontra då manliga ingenjörer, att det skiljer kanske en hel del tusenlappar i månaden, som utför precis samma arbete. Hela tiden kommer det liksom nya inslag som vi, som vi får kämpa för ju. (Biträdande rektor)

En intervjuperson som påpekat betydelsen av att jämställdhet behöver betonas i introduktionen och att deltagarna behöver påverkas i riktning mot det förhållningssätt som finns i Sverige uttrycker i sitt uttalande nedan att det ofta brister i jämställdhet bland ”svenska” män.

- Jag har ju jobbat med det här i många år och det händer ju ibland att jag blir uppringd och då är det ofta av svenska män som säger att det kommer en kvinna till mig nu om några veckor och vi skulle gärna vilja då att hon kommer in och lär sig svenska och så vidare. [...] och då hade jag bland annat ett exempel för en del år sen, det kom in en välklädd herre i skjorta och slips och sa, jaha, nu har hon kommit. ”Ja bra”, sa jag, ”då träffas vi”. ”Ja, jag har henne ute i bilen”, och det är ju en mycket märklig inställning till kvinnan i det här sammanhanget, ungefär som att man har hund. Och där kan jag säga, i en del fall så, eller där vi har hittat våra såna jämställdhets då, det är ofta kvinnor som flyttar samman med svenska män, ja. (Rektor, Lärcenter)

7.10 Att tala om jämställdhet

Trots att exemplen i förgående avsnitt konstaterar bristande jämställdhet inom olika områden i Sverige framgår det på olika sätt av intervjuerna att talet om jämställdhet ofta utgår från ett antagande om att jämställdhet råder i Sverige. Ett längre utdrag ur en intervju (se Bilaga 3) kan belysa hur olika aspekter av talet om jämställdhet som behandlats i ovanstående analys vävs samman i ett resonemang. Utdraget utgör ett tydligt exempel på hur en ”svensk” högutbildad man på olika sätt framställer sig själv som jämställd i förhållande till i princip alla andra. Det skulle till och med kunna uttryckas som att intervjupersonen *med hjälp* av talet om jämställdhet kan positionera sig själv i en normativt privilegierad position. Utdraget exemplifierar hur jämställdhet byggs upp med hjälp av en mängd olika asymmetriska relationer som kön, etnicitet, ålder och klass. Det är också tydligt hur icke-västerländska invandrare och i synnerhet muslimer görs till ”de andra”, medan europeiska invandrare framställs som jämställda i en bemärkelse som är jämförbar med ”svenskar”, som om det vore en homogen grupp med gemensamma värderingar. De aspekter av jämställdhet som behandlas avser familjen och förvärvsarbetet. I utdragets inledning framgår också tydligt hur ansvaret för att genomdriva jämställdheten läggs på kvinnan i den heterosexuella parrelationen med barn. Att talet om jämställdhet vilar på en heteronormativ grund är genomgående i utdraget. Jämställdhet utgår från och ska förverkligas inom den heterosexuella parrelationen, medan det inte ges några strukturella förklaringar till kvinnors underordnade position.

8 ANALYS OCH SLUTSATSER

Utifrån intervjuerna som ligger till grund för denna uppsats och de resultat som presenterats ovan verkar jämställdhetsbegreppet ha fått en stor genomslagskraft i de verksamheter som de utbildningsansvariga och utbildningsanordnarna representerar. Intervjupersonerna talar med lätthet om begreppet och kan relatera det till sin egen verksamhet vilket tyder på att det, liksom Florin & Nilsson (2000) menar, är ett bekvämt ord som är lätt att ta till sig. Jämställdhet framställs som en given norm som skall eftersträvas, men intervjupersonernas utsagorna tyder på ett oflekterat och oproblematiserat förhållningssätt till hur det ska genomföras. I intervjuerna framkommer att jämställdhet inte verkar vara något som diskuteras internt bland de utbildningsansvariga och utbildningsanordnarna och som sätts i relation till deras eget arbetssätt. Jämställdhet verkar utifrån deras utsagor snarare i huvudsak sättas i relation till deltagarna i introduktionen och inriktas på hur de kan förändras i en mer jämställd riktning.

Det finns också en risk för att jämställdhetsarbetet stannar vid att vara löst prat där allt eller inget kan ingå eftersom det saknas konkreta handlingsplaner eller mål att efterleva. I materialet framgår att både åtgärder som säger sig fokusera på individen men som resulterar i att män får större del av resurser och åtgärder som specifikt riktar till kvinnor men som befäster deras föräldraansvar kan ges som exempel på hur jämställdhetsarbete bedrivs i verksamheten. Att kvinnors och mäns introduktionsersättning kan klumpas ihop för att betalas ut till mannens konto är ett tveklöst exempel på förekomsten av ojämn praktik inom introduktionen. Att det i intervjuerna framkommer en förvirring eller okunskap om att begreppet jämställdhet syftar till att fokusera på relationen mellan kvinnor och män är ytterligare ett tecken på att det kan sakna förankring i verksamhet och i stället faktiskt vara just tal om jämställdhet.

Detta gör det dock inte till ett mindre intressant studieområde eftersom en av de huvudsakliga utgångspunkterna för denna uppsats är att sättet att tala om ett fenomen uttrycker maktförhållanden. Enligt poststrukturalismens grundantagande skapar språket ett bestämt sätt att se världen och vad som uppfattas som verkligheten. Denna utgångspunkt gäller också för talet om jämställdhet. Syftet med denna uppsats har därför varit att undersöka vilka uppfattningar och synsätt som ligger bakom intervjupersonernas tal om jämställdhet eftersom det därmed också kan förstås som uttryck för en viss verklighetsuppfattning. Makt utövas genom att talet om jämställdhet skapar en viss uppfattning och förståelse av jämställdhet medan andra utesluts. Det handlar om makt att definiera jämställdhetens innebörd. Talet om jämställdhet hade kunnat se ut på ett helt annat sätt. Vad är då innebörden av talet om jämställdhet såsom det uttrycks i intervjumaterialet för denna uppsats? Med utgångspunkt i intervjuer med de utbildningsansvariga och utbildningsanordnarna ger talet om jämställdhet uttryck för ojämlika maktrelationer avseende kön, klass, etnicitet och sexualitet. Talet om jämställdhet, det som kan kallas för jämställdhetsdiskursen, är uppbyggt av asymmetriska maktrelationer där dessa olika kategorier positioneras olika i relation till den normativt eftersträvarvärda jämställdheten.

Även om syftet med denna uppsats är att studera hur det talas om jämställdhet i introduktionen är det dock minst lika viktigt att uppmärksamma vad som tas för givet eller inte alls sägs i sammanhanget. I an-

knytning till detta blir sexualitet en mycket intressant analyskategori. Ett område som kännetecknas av en markant tystnad i talet om jämställdhet är mäns sexuella förtryck av kvinnor. Det utnyttjande, våld och de kränkningar som har stor inverkan på många kvinnors liv ges inget utrymme i intervjupersonernas berättelser. Ytterligare en intressant aspekt i anknytning till sexualitet är det absoluta förgivettagandet av heterosexualiteten som råder i jämställdhetsdiskursen och som diskuterats av Dahl (2005) och Martinsson (2005). Kärnfamiljens heteronorm är den ständiga utgångspunkten i talet om jämställdhet medan tystnaden om icke-heterosexuella alternativa samlevnadsformer är så gott som total. Heteronormativiteten omfattar även lönearbetet eftersom det bygger på en tvåförsörjarmodell där jämställdhet skall förverkligas inom den heterosexuella parrelationen, vilket stämmer överens med det resonemang som förs av de los Reyes & Mulinari (2005). Den huvudsakliga fokuseringen i talet om jämställdhet ligger vid den ojämställda heterosexuella parrelationen. Jämställdhet mellan könen förväntas uppnås genom delat föräldransvar och delad försörjning i den enskilda heterosexuella parrelationen. Jämställdhet förläggs därmed till att handla om förhållanden på individnivå medan strukturella förklaringsmodeller inte tillmäts någon större vikt för att förklara skillnader i makt och resurser mellan kvinnor och män. Det sätt varpå kvinnor och män ställs i relation till varandra inom jämställdhetsdiskursen bidrar också till upprätthållandet av en binär indelning av människor i två kön som ställs i motsats till och utesluter varandra.

Med utgångspunkt i den postkoloniala teorin är det tydligt att talet om jämställdhet grundas på en hierarkisk världsbild och verklighetsuppfattning där Sverige och det västerländska "svenska" upphöjs i relation till "andra" samhällen och nationer. De nyanlända flyktingarna och invandrarnas "annanhet" uppfattas som djupt rotad och svår att påverka eller förändra. Deltagarnas etnicitet, kultur och religion uppfattas som ett hinder för att "de" ska kunna bli jämställda som "vi". Jämställdhetens roll som etnisk markör såsom den påtalats av de los Reyes (2001 och 2002) framstår därmed tydligt i intervjuerna med de utbildningsansvariga och utbildningsanordnarna. Deras tal om jämställdhet berör i lika stor utsträckning relationen mellan "svenskar" och "de andra" som relationen mellan kvinnor och män.

Analysen av intervjupersonernas utsagor visar hur en tydlig uppdelning mellan "vi" och "de", mellan "svenskar" och "de andra", skapas och upprätthålls inom ramen för jämställdhetsdiskursen där "svenskar" står i positiv relation till jämställdhet medan "de andra" står i negativ relation. Det sätt varpå deltagarna i introduktionen framställs som de ojämställda "andra" fungerar som en negativ spegelbild av den "svenska" jämställdheten i enlighet med vad Kamali (2005) uttrycker som att svenskheten definieras i relation till det som uppfattas som invandrarskapets motsatta egenskaper. Med utgångspunkt i ett sådant postkolonialt resonemang kan detta förstås som att talet om jämställdhet bidrar till att skapa bilden av (jämställda) "svenskar" och (ojämställda) "andra".

"De andra" befinner sig per definition utanför det "svenska". Deltagarna i introduktionen står utanför svenskheten eftersom de uppfattas som tillhörande annan etnicitet, kultur eller religion än den föreställda uppfattningen om något homogent "svenskt". Eftersom jämställdhet också uppfattas som något grundläggande och karaktäristiskt för det svenska samhället och "svenskar" kan "de andra" därmed heller inte

vara jämställda. Genom att ”de andra” på så vis konstrueras som ojämsställda i talet om jämställdhet kan också bristande jämställdhet förläggas till att vara ett problem i den ”andra” gruppen. Detta synsätt kan ses som ett uttryck för vad de los Reyes (2001 och 2002) benämner som att Sverige antas utgöra en kulturell frizon för könsförtryck. De utbildningsansvariga och utbildningsanordnarna behöver därmed inte granska eller ifrågasätta jämställdhet i den egna verksamheten eftersom det uppfattas som något som ger sig självt eftersom de tillhör kollektivet ”svenskar”. Att intervjupersonerna uppfattar jämställdhet som något självklart eller som en naturlig del i introduktionen borgar dock för att den brist på jämställdhet som existerar inom alla samhällsområden inte tas på fullt allvar.

Att könsförtrycket på det sättet som diskuterats ovan förläggs till att vara ett problem bland ”de andra” kan utifrån ett postkolonialt feministiskt resonemang förstås som ett uttryck för jämställdhetsdiskursens tillkortakommanden. Den västerländska kvinnans bild av kvinnan i tredje världen som Mohanty (1999) redogör för (som okunnig, fattig, utbildad, traditionsbunden, religiös, huslig, familjeorienterad, gjord till offer etc.) stämmer påfallande väl överens med bilden av de kvinnliga deltagarna i introduktionen. Såsom det talas om jämställdhet i intervjuerna med de utbildningsansvariga och utbildningsanordnarna verkar det saknas insikt i hur olika former av förtryck samverkar. I materialet ges enbart något enstaka exempel på hur invandrade kvinnor marginaliseras och diskrimineras i Sverige, trots att sådana faktorer utan tvekan har stor betydelse för deras livssituation.

I intervjuerna framkommer också tecken på ojämsställda praktiker som gör det svårt för de kvinnliga introduktionsdeltagarna att leva upp till de jämställdhetsideal som uttrycks i jämställdhetsdiskursen, både avseende familjelivet och förvärvsarbetet. Ojämsställda praktiker tycks i viss utsträckning prioritera män inom introduktionen medan det huvudsakliga föräldransvaret läggs på kvinnor, samtidigt som det målas upp en bild av kvinnorna som stående långt ifrån arbetsmarknaden och utan yrkeslivserfarenhet samt med kulturella barriärer som ytterligare försvårar deras inträde på arbetsmarknaden. Ur intervjuerna framkommer också en tydlig uppfattning om att de kvinnliga deltagarna hindras av sina män från att engagera sig i arbetslivet och samhällslivet. Könsförtrycket kan dock inte förstås som ett problem inom en viss kultur. Följden av detta blir dock inte att blunda för att kvinnoförtrycket kan se olika ut bland olika grupper av människor. Vad ett intersektionellt och postkolonialt feministiskt perspektiv däremot kan tillföra i en diskussion kring jämställdhet är att det inte finns en ”svensk” kultur som kan ställas i relation till en ”annan”, utan att dessa oundvikligen är sammanflätade. Detta är en insikt som borde införlivas i diskussioner kring jämställdhet som förs i anknytning till introduktionen av nyanlända flyktingar och invandrare.

Utgångspunkten för en sådan diskussion skulle kunna vara det ifrågasättande av bilden av den ”andra” kvinnan som förtryckt och ojämsställd som ett par intervjupersoner uttrycker, samt insikten att det fortfarande finns stora brister avseende jämställdhet i Sverige. Utmaningen för de utbildningsansvariga och utbildningsanordnarna ligger här i att rannsaka konsekvenserna av sitt tal och sina praktiker i anknytning till jämställdhet och försöka formulera nya jämställdhetsstrategier som parallellt med kön också tar hänsyn till

den rasism, marginalisering och diskriminering som kännetecknar nyanlända flyktingar och invandrares situation i Sverige idag.

Klass är en aspekt som har fått litet utrymme i denna analys av hur det talas om jämställdhet i kommunala introduktionsutbildningar. Detta är ett område som endast med något undantag påtalas i intervjuerna och då framförallt i anknytning till deltagarnas utbildningsbakgrund. Utbildningsnivå tillskrivs en stor vikt i anknytning till jämställdhet men utan att utvecklas i någon högre utsträckning. Utifrån de uppfattningar som framställs i materialet tycks dock utbildning stå i en otvetydigt positiv relation till jämställdhet. Hur sambandet mellan jämställdhet och klass ser ut skulle vara ett intressant område för en framtida studie av jämställdhetens innehåll och förutsättningar. I anknytning till detta är det intressant att diskutera vem som har makt att definiera andras behov samt vems verklighetsuppfattning och kunskap som ligger till grund för jämställdhetsarbetets utformning.

Foucault utgår från att det inte finns någon maktrelation utan motsvarande kunskapsfält och att kunskap både förutsätter och grundas på maktrelationer. Utifrån talet om jämställdhet såsom det uttrycks av de utbildningsansvariga och utbildningsanordnarna verkar akademisk kunskap tillskrivas stor betydelse i jämställdhetsdiskursen. I materialet finns exempel där intervjupersonerna framhäver sin egen utbildning som ett argument för deras lämplighet för att hantera frågor i anknytning till jämställdhet och hänvisningar görs också till olika forskare och vetenskapliga studier. Detta öppnar upp för en reflektion över hur den akademiska kunskapen bidrar till att befästa de ojämlika maktrelationerna i talet om jämställdhet som har diskuterats ovan, samt för en självkritisk reflektion över vad denna uppsats avser att uppnå. Även om denna analys har syftat till att åskådliggöra de uppfattningar och synsätt som ligger till grund för talet om jämställdhet samt att uppmärksamma hur jämställdhetsdiskursen på olika sätt positionerar människor i olika maktrelationer utifrån kategorierna kön, klass, etnicitet och sexualitet så resulterar denna uppsats också i nytt tal och ny kunskap vilket också oundvikligen är en form av maktutövande.

De slutsatser som har presenterats ovan kan inte på något sätt förstås som en mer korrekt förståelse av verkligheten än någon annan. Utifrån ett poststrukturalistiskt perspektiv kan dock en analys av hur verkligheten konstrueras genom språket bidra till en destabilisering och förskjutning av de sociala maktrelationer som innefattas i språkets strukturer. Denna analys av talet om jämställdhet och dess ifrågasättande av maktens konstituering inom jämställdhetsdiskursen kan därmed öppna upp för en diskussion kring hur nya strategier kan utformas inom offentliga verksamheter för att på allvar ställa människor inför samma möjligheter, rättigheter och skyldigheter. Denna uppsats har på inget sätt lett fram till några lösningar på hur detta skulle kunna genomföras. Vad uppsatsen däremot har att ge är en insikt om att en analys av jämställdhet som bara intresserar sig för kön inte är tillräcklig. Jämställdhetsdiskursen är inte bara en arena för frågor som rör maktrelationen mellan kvinnor och män, utan den har också betydelse för hur olika kvinnor och män på skilda sätt positioneras i asymmetriska maktrelationer avseende klass, etnicitet och sexualitet vilket resulterar i olika levnadsvillkor för människor av samma kön.

LITTERATURFÖRTECKNING

- Balibar, Etienne (2002). "Finns det en 'nyrasism'?" i *Ras, nation, klass* av Balibar, Etienne & Wallerstein, Immanuel. Göteborg: Diados.
- Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.) (2005). *Textens mening och makt – Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Borgström, Eva (2005). "Om ord, olikheter och ojämlikhet" i *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 2-3.05.
- Carbin, Maria & Tornhill, Sofie (2005). Recension av "Intersektionalitet – Kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap" av de los Reyes, Paulina & Mulinari, Diana i *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 2-3.05.
- Dahl, Ulrika (2005). "Scener ur ett äktenskap: Jämställdhet och heteronormativitet", i Kulick, Don (red.). *Queersverige*. Stockholm: Natur och Kultur.
- de los Reyes, Paulina (2002). "Den svenska jämställdhetens etniska gränser – om patriarkala enklaver och kulturella frizoner" i *Det slutna folkhemmet – om etnisk klyftor och blågul självbild*. Stockholm: Agora.
- de los Reyes, Paulina & Kamali, Masoud (2005). *Bortom vi och dom – Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*, SOU 2005:41. Stockholm: Fritzes.
- de los Reyes, Paulina & Mulinari, Diana (2005). *Intersektionalitet – Kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap*. Malmö: Liber.
- de los Reyes, Paulina (2001). *Mångfald och differentiering – Diskurs, olikhet och normbildning inom svensk forskning och samhällsdebatt*. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- de los Reyes, Paulina, Molina, Irene & Mulinari, Diana (2002). *Maktens (o)lika förklädnader – Kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige*. Stockholm: Atlas.
- Eriksson, Catharina, Eriksson Baaz, Maria & Thörn, Håkan (red.) (1999). *Globaliseringens kulturer – Den postkoloniala paradoxen, rasismen och det mångkulturella samhället*. Nora: Nya Doxa.
- Florin, Christina & Nilsson, Bengt (2000). "Något som liknar en oblodig revolution..." – *Jämställdhetens politisering under 1960- och 70-talen*. Umeå: Umeå universitet.
- Foucault, Michel (1993). *Diskursens ordning*. Stockholm/Stehag: Symposion.
- Hall, Stuart (1999). "När inträffade 'det postkoloniala'? – Tänkande vid gränsen" i *Globaliseringens kulturer – Den postkoloniala paradoxen, rasismen och det mångkulturella samhället* av Eriksson, Catharina, Eriksson Baaz, Maria & Thörn, Håkan (red.). Nora: Nya Doxa.
- Johansson, Susanne & Molina, Irene (2002). "Kön och ras i rumsliga identitetskonstruktioner" i *Maktens (o)lika förklädnader – Kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige* av de los Reyes, Paulina, Molina, Irene & Mulinari, Diana. Stockholm: Atlas.
- Kamali, Masoud (2005). "Ett europeiskt dilemma – Strukturell/institutionell diskriminering" i *Bortom vi och dom – Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*, SOU 2005:41, av de los Reyes, Paulina & Kamali, Masoud. Stockholm: Fritzes.

- Martinsson, Lena (2005). "Är klass en kategori bland andra?" i *Olikhetens paradig – intersektionella perspektiv på o(jäm)likhetsskapande* av de los Reyes, Paulina & Martinsson, Lena (red.). Lund: Studentlitteratur.
- Mohanty, Chandra Talpade (1999). "Med västerländska ögon – Feministisk forskning och kolonial diskurs" i *Globaliseringens kulturer – Den postkoloniala paradoxen, rasismen och det mångkulturella samhället* av Eriksson, Catharina, Eriksson Baaz, Maria & Thörn, Håkan (red.). Nora: Nya Doxa.
- Regeringens skrivelse 2002/03:140. *Jämt och ständigt – Regeringens jämställdhetspolitik och handlingsplan för mandatperioden*. Stockholm: Näringsdepartementet.
- Rosenberg, Tiina (2002). *Queerfeministisk agenda*. Stockholm: Atlas.
- Sahlin, Ingrid (1999). "Diskursanalys som sociologisk metod" i *Mer än kalla fakta – Kvalitativ forskning i praktiken* av Sjöberg, Katarina (red.). Lund: Studentlitteratur.
- Thomsson, Heléne (2004). "Svårigheten att representera andra" i *Integration och jämställdhet i Norden*. Köpenhamn: Nordiska ministerrådet.
- Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.

Intervjuer med utbildningsansvariga:

SFI-rektor, den 14 november 2005, 45 min

Projektledare, den 15 november 2005, 1 h 15 min

Integrationschef, den 17 november 2005, 1 h 30 min

Intervjuer med utbildningsanordnare:

Studierektor Komvux, den 11 november 2005, 1h 15 min

Rektor Komvux, den 17 november 2005, 1 h 20 min

Handledare, den 18 november 2005, 2 h

Studie- och yrkesvägledare/Utbildningskonsult samt Programutbildare/Utbildningskonsult, den 22 november 2005, 1 h 15 min

Biträdande rektor samt SFI-lärare, den 26 november 2005, 1 h 15 min

Telefonintervjuer med utbildningsansvariga:

Gruppledare, den 8 december 2005, 30 min

Tillförordnad rektor Vuxenutbildning, den 9 december 2005, 35 min

Projekt- och utvecklingsledare, den 9 december 2005, 25 min

Samordnare, den 9 december 2005, 35 min

Handläggare/Flyktingsamordnare, den 12 december 2005, 20 min

Flyktingsamordnare, den 12 december 2005, 35 min

Telefonintervjuer med utbildningsanordnare:

Studieledare, den 7 december 2005, 15 min

Rektor Lärcenter, den 9 december 2005, 20 min

Rektor Vuxenutbildning, den 12 december 2005, 25 min

Hur arbetar ni med jämställdhet i introduktionen? På vilket sätt? Berätta! Ge exempel!

Varför arbetar ni på just detta sätt? Bakgrund? Medvetet val? Andra omständigheter?

Vad är syftet? Vad vill ni åstadkomma med detta?

Är jämställdhet ett tillägg eller integrerad del i introduktionen?

Hur länge har ni arbetat på detta sätt? Hur kommer det sig att ni började? Bakgrund?

Hur fungerar arbetet? Vad fungerar bra? Vad fungerar dåligt? Vad kan göras bättre? Behövs någon hjälp, i så fall i vilken form?

Jämställdhet, vad är det för något? Förståelse och definition av begreppet? Är det viktigt? Varför, varför inte?

Är det viktigt att jämställdhet ingår i introduktionen? Varför, varför inte?

Är flyktingar och invandrare i särskilt behov av att utbildas i jämställdhet? Finns skillnader i jämställdhet mellan dessa och andra svenskar? Vilka? Vad beror detta på?

Något annat att dela med sig av i anknytning till området?

I sammanhanget förklarar intervjupersonen vad han ser som anledning till att de kvinnliga kursdeltagarna är borta från skolan i högre utsträckning än männen, något han även benämner som ”ogiltigt frånvaro”.

- När ett barn är sjukt, om man säger en kvinna då här, så är det oftast kvinnan som är hemma. Mannen verkar inte liksom ta del i detta [...] och vi försöker ju påverka när vi ifrågasätter närvaron då, för den ser ju vi ju, då säger vi ju det till kvinnan att ni är väl två om barnet, eller ni är väl två om era barn, det får man hjälpas åt med.
- *Men ni säger det inte till männen då?*
- Jojo, visst, det säger vi till männen också. Om vi får möjlighet att träffa dom, för oftast är det ju så att, eller inte oftast, men ibland är det så att mannen har varit i landet längre än kvinnan, och då har mannen genomgått SFI och levt i Sverige några år och han klarar sig med det svenska språket, och sen kommer då frun eller kvinnan från respektive land hit och då ska ju den också lära sig svenskan.
- *Men om det skulle vara nånting som ni påpekade och betonade och jobbade med redan när mannen gick i SFI?*
- Det är mycket svårt att påverka deras kultur.
- *Hurdå menar du?*
- Männen är ju i deras kultur den som avgör hur vissa saker ska skötas, och det är svårt att lägga svenska värderingar, hur vi lever i Sverige, in i en djupt rotad, vad ska man säga, kulturella vanor liksom.
- *Vilkas kultur är det du tänker på?*
- Jag tänker oftast på den muslimska världen.
- *Hur stor del av era introduktionsdeltagare...*
- Är från ett muslimskt land? Ja, kan vi ha, ja av hundra personer så tror jag vi har en 50-60 procent i alla fall.
- *Och resten är då jämställda i en helt annan bemärkelse menar du?*
- Ja, det är dom. Det är Polen och Ryssland, Tjeckien, Tyskland och övriga världen.
- *Och tar männen ansvar och är hemma med barnen?*
- Ja, det tycker vi att vi märker, men vi kallar ju oftast dom här kvinnorna, eller männen, som kommer från andra länder, det är oftast, som man då säger här rent internt lokalt, kärleksinvandrare. [...]
- *Du får gärna utveckla det här litet när du pratar om, ja, deras kultur gentemot vår kultur, för om man ser till, ja, som statistiken ser ut i Sverige så är det ju i en väldigt liten utsträckning som män och pappor är hemma för sjukt barn eller tar ut sin föräldraledighet i jämförelse med kvinnor då, så du får gärna utveckla litet grann hur du ser på skillnaderna mellan vår och deras kultur?*
- Ja. Nä alltså, jag tror att svenska män i större utsträckning är hemma oftare än män från andra länder är med till exempel sjuk, vård av barn, eller att man plockar ut pappaledighet, det är vad jag tror,
- *Det tror nog kanske jag också, men även bland svenska män så är det ju, jag vet inte, jag skulle tro att dom kanske tar ut en femtedel.*
- Ja, det kan nog stämna nåt sånt ja.
- *Och då är ju glappet ganska stort...*
- Mm. Ja då är det ju stor, eftersom att vi jobbar då, pratar dagligen om dom här frågorna, kan jag säga, här i lunchrummet och fikarummet och så vidare, så tror jag att det handlar om att männen också i större utsträckning tjänar mer än kvinnan, har en högre månadslön, och det påverkar då, vad heter det, ersättningen när man är hemma med sitt barn så att säga, pappaledighet.
- *Dom löneskillnader som finns mellan könen, det är ju också en del av jämställdhetsaspekten. Är det någonting som ni diskuterar?*
- O ja, herregud, ja det diskuteras ju alltid här. Vi har en del kvinnor som pratar ofta om det här, och väcker faktiskt en del äldre män här faktiskt som inte tänker som oss yngre män om man säger så. [...] Jag kan ju inte påstå att, till exempel, jag är född på sjuttioalet, och jag kan ju inte säga att i min umgängeskrets eller rent kollegialt i samma, vad ska man säga, ålder, lever som dom som är födda på 40- och 50-talet. Vi är nog ganska jämställda där skulle jag vilja säga.
- *Jämställda över lag eller jämställda i jämförelse med den andra generationen?*
- Ja vi är alltså mer jämställda med kvinnan än vad mannen och kvinnan är jämfört med om man är född 40, 50, kanske till och med 60.
- *Men ser du att du och din generation, att dom, att ni är tillräckligt jämställda?*
- Ja, det skulle jag nog vilja säga. Det, alltså det som jag, jag, personligen går jag väldigt mycket i spetsen för att det ska va jämställt och att man ska ha lika lön och för lika arbete och att man ska göra lika mycket hemma och även att bygga mycket på frivillighet i hemmet också eller på arbetsplatsen att man gör det man tycker att man är bäst på att göra, att man gör saker gemensamt och så vidare. Alltså, jag menar, för, alltså, om man tittar på till exempel nån som är födda på 40, 50-talet så är det ju ofta så, man tittar på till exempel, vad ska jag ta för nåt dåligt exempel, om vi säger trädgårdsarbete, tittar du en sommareftermiddag så är det oftast mannen som klipper gräset, tittar du på en gammal man, femtio plus, men grannen bredvid som är nyinflyttad i kvarteret och född nånstans på 70-talet, där är bägge två ute och håller på att grejar i trädgården. Det är en jävla stor tydlig markant skillnad.
- *Men ändå så finns det ju rätt mycket statistik till exempel som visar att när det gäller som vi sa föräldraledighet, och när det gäller löner...*
- Ja, det biten ja, mm.

- *Men just eftersom du säger att du tycker att din generation är jämställda, eftersom det finns alla dom här skillnaderna när det gäller sexuella övergrepp och trakasserier och löneskillnader och ansvar för hemarbete och sådär, så finns det ju stora skillnader mellan könen fortfarande. Hur ser du på det eftersom du anser att din generation är jämställd?*
- Ja, alltså, den biten när det handlar om löneskillnader och, alltså ja, och pappaledighet, är hemma, vad heter det, hemma med barn, vad heter det nu, ja, pappaledighet. Alltså, jag känner ingen i min umgängeskrets som säger att jag ska inte vara hemma, för jag ska tjäna pengar, det gör inte jag.
- *Men om man vidgar perspektivet lite, för jag känner ju inte till din umgängeskrets, så det kanske stämmer vad du säger, men om man tittar ja, nationellt.*
- Jo men alltså, sen tror jag att man får dela in det i kanske i olika grupper. Jag tror ju till exempel att, och det är bara vad jag tror, jag vet inte om det finns nån statistik eller nån sökning på det va, men jag misstänker att är man till exempel högre utbildad, har en högre utbildning, eller tillhör en speciell socialgrupp, 1, 2, 3 är det va? Jag tror att om man inte har en längre utbildning, eller kortare utbildning, eller om man jobbar inom byggbranschen till exempelvis, om man är född på 70-talet då, så tror jag väldigt stor skillnad mellan den typen av arbetsgrupp jämfört med människor som är till exempel akademiker.
- *Hur skiljer det sig tror du?*
- Nä, alltså, jag kan ju bara gå tillbaka till mina första jobb innan jag började utbilda mig, och då jobbade jag själv i byggbranschen och inom verkstadsindustrin, och där var det ju, en av anledningarna till att jag slutade jobba där det var att tyckte att man hade jäkla grova angrepp mot kvinnorna kan man väl säga. Så att, vilket inte passade mig direkt, så att det var en stor anledning till att jag funderade på att utbilda mig och lämna den här gruppen. (Tillförordnad rektor Vuxenutbildning)